

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

„Sud štěstí“

Pojetí naděje v Nietzscheově knize *Lidské, příliš lidské*

Bakalářská práce

Vypracovala: Gabriela Vičanová

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Chavalka, Ph.D.

Praha 2016

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 6. 2016

.....
Gabriela Vičanová

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Jakubu Chavalkovi, Ph.D. za jeho velmi laskavou podporu, mimořádnou ochotu a cenné rady. Rovněž bych ráda poděkovala své rodině, nejbližším přátelům a zaměstnavateli za finanční, citovou, intelektuální a doslova metafyzickou podporu a obrovskou trpělivost.

Obsah

1. Úvod	5
2. Předmluva	7
3. Sud štěstí?	9
3.1 První hlava – O prvních a posledních věcech	11
3.1.1 Chemie pojmů a pocitů.....	11
3.1.2 Časové ukotvení.....	11
3.1.3 Velkolepý omyl.....	12
3.1.4 Metafyzika.....	14
3.1.5 Vědění namísto představ.....	15
3.1.6 Potřebujeme logiku.....	16
3.2 Druhá hlava – K historii morálních pocitů	20
3.2.1 Psychologické pozorování.....	20
3.2.2 Naděje na odpovědnost.....	20
3.2.3 Dvojí prehistorie naděje.....	21
3.2.4 Příklad vlídnosti a soucitu.....	21
3.2.5 Chemie obav a nadějí.....	23
3.2.6 Ovládání a trvanlivost naděje.....	24
3.2.7 Pandořina skříňka.....	26
3.2.8 Zlo.....	27
3.2.9 Omyl v hodnocení.....	27
3.2.9 Příklad ctižádosti.....	29
3.3 Třetí hlava – Náboženský život	31
3.3.1 Praktiky náboženství.....	31
3.3.2 Krátce o možných nadějích jiných náboženství	32
3.3.3 Blažená nadějeplnost.....	33
3.3.4 Bolestné doznívání náboženství.....	35
3.3.5 Válka uvnitř křesťanské duše.....	37
3.3.6 Kult světce.....	39
3.4 Čtvrtá hlava – Z duše umělců a spisovatelů	41
3.4.1 Věda místo umění.....	41
3.4.2 Umění paralyzuje	42
3.4.3 Umění zatemňuje.....	42
3.4.4 Prostředník k nesmrtelnosti	43
3.4.5 Umění konzervuje.....	44
3.4.6 Kult génia.....	44
3.4.7 Umění archetypizuje.....	45
3.4.8 Pohnutky umělce a diváka.....	46
3.4.9 Anulace naděje v umění.....	47
3.4.10 Síla neúplnosti.....	47
3.4.11 Kvalita umělce a diváka.....	48
3.4.12 Završení naděje.....	48
3.4.13 Umění v čase.....	49
4. Svobodný duch	51
5. Závěr	55
Literatura.....	57

1. Úvod

„Naděje je svíčka – kde je největší tma, tam nejvíce hoří.“

Tento citát, vysloven ústy evangelického kněze a disidenta Zdeňka Bárty, který parafrázoval Charlotte Garrique v jejím dopise, mě inspiroval ke zkoumání naděje. Parafrázován byl v souvislosti života v disentu, kdy právě naděje sehrála veledůležitou roli ve vytrvalosti. Její plamen hořel, ačkoliv situace se zdála bezvýhodná. Našlo-li se východisko, plamínek naděje se v onom světle na chvíli skryl. Byla jím obrovskou životní silou, která zapříčinila to, co se mělo stát.

K tematizaci naděje jsem se rozhodla přizvat na pomoc filosofa Friedricha Nietzscheho a jeho raný spis *Lidské, příliš lidské I.*, konkrétně první čtyři části, v knize uvozovány jako „hlavy“. V každé z těchto „hlav“ jsou představeny různé „myšlenkové komplexy“, skrze které člověk žije, přemýšlí a je. První hlava se zabývá otázkami metafyziky, druhá morálními pocity, třetí náboženstvím a čtvrtá uměním. Dodržím i posloupnost těchto „hlav“, má interpretace tak bude určitým poznáváním a vyhledáváním naděje ve stopách Nietzscheho spisu.

V první části bude navrženo a prozrazeno již mnohé, a stejně jako v knize Nietzsche, i já jsem se pokusila tuto část poněkud zdynamizovat, což může místy na první pohled působit nejasně, leč v průběhu práce dojde k postupnému rozpracování, vztahování, konkretizování, broušení a vyjasnění.

Svou práci jsem pojmenovala „Sud štěstí“, tj. naděje, jež zůstala na dně Pandořiny skříňky a kterou si teď každý doma střeží, což je vepsáno v jednom z aforismů,¹ z kterého vycházím. Naděje se zdá jako velký sud štěstí vhoděn opatrování, je-li nápomocná tam, kde potřebujeme. Je-li to opravdu „sud štěstí“, ukáže se v průběhu práce.

Jak budu avizovat v předmluvě, jednotlivé záblesky naděje se pokusím propojit motivem „svobodného ducha“, jehož podoba bude dokreslena v poslední části, kde si vypomohu pasážemi „páté hlavy“.

Svobodný duch bude ukázán v juxtapozici s omylem, jelikož právě omyl bude

¹ Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 59

prostupovat celou mou prací jakožto něco, co se ukáže s nadějí bytostně spjaté.

Na závěr budou krátce rekapitulovány výsledky interpretace naděje napříč „hlavami“ a vyzdviženo jejich společné nadějeplné téma.

2. Předmluva

Předmluvu knihy Nietzsche píše až později. Hraje tak roli jisté apologie k následujícím řádkům a leccos zpětně objasňuje. I já jsem se jí rozhodla použít jako předmluvu, a to jen v určité formaci, abych neprozradila více, než je na tomto místě záhodno, dopomohu si jí pouze pro zřejmost implikace svobodného ducha k tématu naděje. Svobodného ducha, jenž může možná existovat v juxtapozici s omylem, na který budu *vázat* naději nejčastěji. Jinak předmluvu, jakožto pozdější Nietzscheův text, vynechávám.

Svou vlastní naději Nietzsche nastiňuje v první části Předmluvy, kdy je obrácena k jeho volbě metody zkoumání, k jeho odlišnosti pohledu, jenž odsuzuje nutně k samotě². Jeho „metoda“ tak na první pohled koreluje s metodou Descartovou, který si pro možnost metodického zkoumání určil základní omezení, tzv. prozatímní morálku.³

Nietzsche tak na tomto místě „obhajuje“ svou filosofii i Lidského, pro kterou potřeboval určitou dávku reflektované naivity k sounáležitosti, spřízněnosti, a tuto naivitu zároveň svým osobitým stylem pokládá za omluvu své vyšší toleranci vůči Schopenhauerovi a Wagnerovi.⁴ Tato naivita je, domnívám se, nadějí, jež se projevovala určitou nedůmyslností, přehlížením, ovšem *nutně*, a nikoliv svévolně, aby bylo možné pokročit dále, ve filosofii i v životě⁵. Ač může být hodnota „poznání“ narušena touto nedůsledností, tímto klamem, touto nadějí, přeci se nemusí řídit zásadami morálky.⁶ Ve jménu naděje – k obraně před ztracením – vynalezl „svobodné duchy“: „[...] *že naše*

2 „[...] a jestliže kdo vytuší něco z následků, jež každé hluboké podezření vyvolává, něco z mrazivých úzkostí osamění k němuž odsuzuje každá bezpodmínečná odlišnost pohledu toho, kdo je jí zatížen, pochopí také, proč jsem se často musel ze sebe samého zotavovat [...]“ in Nietzsche, Lidské, příliš Lidské I., 2010, str. 9

3 „První byla, abych byl poslušen zákonů a zvyků své země [...]“, druhá: „[...] být podle možností co nejpevněji nejrůznější ve svých činech a stejně vytrvale přidržovat se nejpochybnějších názorů, jakmile jsem se k tomu rozhodl [...]“ *Mou třetí zásadou bylo, abych se snažil přemáhat spíše sebe než osud [...]“* a v podstatě čtvrtou, vybrat si nejvhodnější zaměstnání, jež by mu práci na metodě umožnilo., in Descartes, Rozprava o metodě, 1992, str. 20-23

4 „Čeho jsem však měl ke svému ozdravení a k obnově stále znovu nejnnutněji zapotřebí, byla víra, že nejsem takto osamocen, že osamoceně nevidím – kouzlo tušené spřízněnosti a stejnosti pohledu a tužeb, spočinutí v důvěře přátelství [...]“ *Možná, že by mi v tomto ohledu mohl někdo vyčíst nejeden „umný kousek“, nejedno subtilní penězokazectví: například, že jsem vědomě a úmyslně zavíral oči před Schopenhauerovou zaslepenou vůlí k morálce v době, kdy jsem měl už o morálce sdostatek jasno; stejně tak, že jsem sám sebe klamal v otázce nevyčísitelného romantismu Richarda Wagnera, jako by u něj byl počátkem a nekonce [...]“* in Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 9

5 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 9

6 „Dost už, ještě žiji; a život prostě nevymyslela morálka: on chce klam, žije z klamu... ale cože to? Už zase začínám, už znovu dělám, co jsem dělal vždycky, já starý imoralista a číhař – a mluvím nemorálně, mimo morálku, „mimo dobro a zlo“?“ in Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 10

*Evropa mezi svými syny zítřka a pozítřka takové bystré a smělé mladíky mít bude, tělesně a hmatatelně a nejen, jako v mém případě, v podobě šablon a poustevnické stínohry: o tom já sám pochybuji nejméně.*⁷ Po jakých cestách budou přicházet?⁸ Odpovídá Lidské, příliš lidské a implicitně v pozadí naděje i moje práce, kterou bude tento „program“ spojovat. V poslední části tak zdůrazním jeho plod – svobodného ducha. Pomohu si „pátou hlavou“.

Nietzschova naděje v jeho Lidském, příliš lidském je tedy svobodný duch. Jaká je ale naděje *podle* Nietzscheho? A přijde-li na to, má naději svobodný duch?

7 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 11

8 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 10

3. Sud štěstí?

„Naděje. - Pandora přinesla sud se strastmi a otevřela ho. Byl to dar bohů lidem, navenek dar krásný a svůdný a navíc nazvaný „sud štěstí“. Vylétly z něho všechny strasti, živoucí okřídlené bytosti: od té chvíle se potulují světem a škodí člověku ve dne v noci. Jen jedna jediná strast ze skříňky ještě nevyklouzla: v té chvíli Pandora, poslušna vůle Diovy, přibouchla víko a strast zůstala uvnitř. Navždy má teď člověk sud štěstí doma a domnívá se, kdovíjaký poklad že v něm nevlastní; je mu k službám, sahá po něm, kdykoli se mu zachce; neboť neví, že sud, který Pandora přinesla, byl sud strastí, a považuje zbylou strast za největší statek Štěstěny – je to naděje. - Zeus totiž chtěl, aby se člověk, i kdyby ho ostatní strasti mučily sebevíc, přesto nezbavil života a podstupoval trýznění stále znovu. K tomu dává lidem naději: vpravdě to nejhorší ze všech zel, protože lidská muka prodlužuje.“⁹

Výše citovaný aforismus pochází z Nietzscheovy první knihy s aforistickou formou psaní a v pořadí třetí zveřejněné knihy, jež teoreticky uvádí jakýsi přechod mezi jeho ranou tvorbou, například Nečasové úvahy (1973 – 1976), kde poukazuje na problém dějin a historie a vůbec poprvé se zmíní o zlu jako o něčem, co je potřeba naplnit. Samotný přechod je sám o sobě více explicitním v knihách po Lidském, příliš lidském, tj. Ranní červánky (1881), Radostná věda (1882), kde již na prvotních kamenech vystavuje mohutné, velkolepé stavby „morálního výkladu světa“, které je potřeba „demolovat“, použít „rádla zla“ a vystavit budovy nové, sice možná ne tak krásné, ale pravdivé, osobité a pravděpodobně stejně mohutné. Naděje by pak mohla tvořit určitý architektonický prvek, který se dle vkusu mění, ale *funkčnost* mu je zachována. Výše zmíněný aforismus by mi měl pomoci naléznout „zpodobnění prvku naděje“ v Lidském, příliš lidském.

Úvahu o naději otevřu následujícími otázkami, na něž se pokusím vlastní prací v nedodržené posloupnosti odpovědět: Je naděje strast? Omyl? Štěstí? Uvádějí nás tyto dary, konkrétně naděje, v omyl, myslíme-li si, že se jedná o dary Štěstěny? Je potřeba omylu pro život? Je potřeba naděje pro život? Naděje jako lektvar života? Dokážeme žít

⁹ Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 59

bez naděje? Jaký by byl život bez naděje? Naděje jako udržitel života v trýzni? Naděje jako největší ze všech zel prodlužující lidská muka? Je potřeba zla pro život? Je lepší život v poměru s menší nadějí? Jaké jsou naděje v životě a k čemu se vztahují? Je možné naději „darovat“? Je možné se naděje „zřeknout“? Je „svobodný duch“ desperátem života, či má naději?

3.1 První hlava – O prvních a posledních věcech

3.1.1 Chemie pojmů a pocitů

Hned na začátku první hlavy mluví Nietzsche o „*chemii pojmů a pocitů*“¹⁰ jako postupu z věčného polarizování hodnot a jasné vyhraněnosti filosofických problémů, pročež to v budoucnu akceleruje v morální výklad světa apod. Veškeré protiklady jsou založené na omylu rozumu, neexistují, to odhalila již historická filosofie.¹¹ To je zásadní aforismus a leccos už na začátku osvětlí. Směřuje nás ke krokům destrukce a sublimace a celkovému náhledu na uchopení v Lidském. A doplňuje: „*Vše, co potřebujeme a co umožňuje teprve dnešní rozvinutost jednotlivých věd, je chemie morálních, náboženských a estetických představ i pocitů [...]*“¹² Tím do jisté míry proklamuje vědu, namísto filosofie, možná „vědu filosofickou“,¹³ což jeho pozici do jisté míry odlišuje od děl předchozích i následujících. A čím je tu myšlena ona chemie? Snad rozklad na jednotlivé části v neprospěch *považované pravdivosti a smysluplnosti celku* morálního, náboženského apod. a jejich umělé polarity protikladů, vše je sublimace! Každá jednotlivost totiž nemusí být „pravdivá“, jak pak můžeme za „pravdivý“ považovat celek a stavět mu protiklady? A právě k počátkům a původu těchto hodnot a k jednotlivostem je potřeba se navrátit¹⁴ – Nietzsche zde používá slova „odlidštit“. Neznamená to povznesení, či už nyní náznak cesty svobodného ducha?¹⁵ A možná poté, jako v chemii, vytvořit struktury nové, či lépe nestructurovat, žít v „chemii“, neznamená to pak „nehodnotit“? Osvětlím v průběhu.

3.1.2 Časové ukotvení

Pokračuje „*Dědičnou chybou filosofů.*“¹⁶ A zde, zdá se mi, i já budu v jistém ohledu

10 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 17

11 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 17

12 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 17

13 Spojením „vědy filosofické“ si pouze vypomáhám, není to tak v Lidském terminus technicus, protože i samotná věda má být chemii podrobena, demonstruje krátce na jiných místech.

14 Původem hodnot se Nietzsche zabývá především v pozdějším díle, v Genealogii morálky sepsané roku 1887, in Nietzsche, Genealogie morálky, 2002

15 „*Lidstvo se rádo otázkám původu a počátku vyhýbá: není potřeba se takřka odlidštit, abychom v sobě cítili sklon opačný?*“ in Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 17

16 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 18

chybovat. Jako filosofové i já ve své práci do jisté míry uchopím člověka jako „aeterna veritas“, bezpečnou míru neměnných věcí, ale nikoliv ve smyslu historickém, ale spíše jako archetyp perspektivy k fenoménu naděje, a naopak: z perspektivy naděje na tento archetyp. Namísto odhledu k počátku tak budu uchopovat spíše člověka moderního, v což jsem determinována rozsahem a druhem zkoumaného. Nicméně pokusím se alespoň upozornit na časovou proměnlivost onoho „prototypu“. Možná kdyby se uvažovalo o „prvním člověku“ bez všelijakých „přivlastněných instinktů“, nebyla by naděje potřeba. A kdyby se kráčelo zpět stopami evoluce, byť třeba jen k prvnímu člověku kromaňonskému, byla by potřeba naděje? Zvíře by ji pravděpodobně nepotřebovalo, na svou smrtelnost „zapomíná“¹⁷ – směřuje-li naděje například ke smrtelnosti. Člověk neprožívší posledních několik tisíc let by naději pociťoval? A dokáže člověk 20. století žít v absurdním Camusově¹⁸ světě?

Podobné otázky směřují pouze ke znázornění relativity oné proměnlivosti pojetí samotného fenoménu a v neposlední řadě jsou pak prekvizitou naděje Nietzsche, naděje na zatím pouze „jiný“ svět, v intenci Lidského pak naděje na „svobodného ducha“.

3.1.3 Velkolepý omyl

Celou práci bude prostupovat pojetí naděje jako omylu, a proto již na tomto místě uvedu pár Nietzscheových slov: „*Je známkou vyšší kultury, že si více cení malých nenápadných pravd, jež byly nalezeny přísnou metodou, než obšťastňujících a oslňujících omylů, jež jsou plodem metafyzických a uměleckých epoch a lidí.*“¹⁹ Ve vyšší kultuře, ve svobodném duchu, není tedy pro omyl místo, omyl, který nás uvádí v svět metafyzický a umělecký a právě z nich vzkvívá. Omyl, díky němuž jsme šťastní, teatrálně velkolepý omyl, „příslib blaženství“. Je-li naděje omylem, náleží její místo právě těmto sférám? Pro naději jako omyl svědčí nejedna Nietzscheova pasáž, a dokonce je explicitně v tomto spojení řečeno v aforismu 71. Zatím jen zmíním, že právě koexistence naděje a omylu zrozeného z umění, metafyziky, náboženství, morálky, potažmo kultury předznamenává mé důslednější zaměření na příslušné „hlavy“. A stále provokuje otázka, zdali „svobodný duch“ je nadějeplný, není-li, zdali jeho beznaděj směřuje k nicotě... O tom později. „Svobodný

17 Zapomínání a paměť Nietzsche rozpracovává již ve svém dřívějším díle, v Nečasových úvahách z let 1873 – 1876, in Nietzsche, Nečasové úvahy, 2005

18 Vycházím zde z knihy Alberta Camuse Mýtus o Sisyfovi z roku 1943, in Camus, Mýtus o Sisyfovi, 2015

19 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 18

duch“ si bude všimát právě těch malých, nenápadných „pravd“, které nebudou přitahovat svou teatrální velkolepostí, tedy je-li vůbec možné mluvit o pravdě.

V umění i životě „*vážnost symbolična se stala znakem nižší kultury.*“²⁰ Tvoří zvláště živnou půdu naději, a to právě svou symbolikou, naivitou významů a následnému přebujelému fantazírování, kdy vše je větší, zajímavější, citovější, niternější, složitější a především duchaplnější, smysluplnější a nadějnější. A člověk sám sebe za takového pokládá. Když člověk snil v dobách dávných, byl mystifikován snovým světem, pojímal ho jako reálný: „*zde je původ veškeré metafyziky.*“²¹ A i oddělení duše od těla se snem souvisí²², stejně jako snová živost mrtvých, a tudíž posmrtný život.²³ To je důležité. Stále je přítomna korelace s „velkými pravdami“ a omylem,²⁴ v který vždy byl člověk uvozován a k čemuž třeba směřovaly jeho naděje – víra ve vyšší poslání duše, v boha, nesmrtelnost. A dále k metafyzice, tak *lidské.* „*Vše, co dosud lidem ukazovalo metafyzické domněnky jako hodnotné, hrůzné, rozkošné, co je plodilo, nebylo nic jiného než vášně, omyl a sebeklam.*“²⁵ To rozhodně nebudou vlastnosti „svobodného ducha“ - opatrně přistupuji negací k jeho možným vlastnostem.

Nyní už je poměrně jasně naznačeno, že naděje skutečně vychází z omylu, což ovšem nedefinuje její nepotřebnost, vyloučenost, existenciální podmínku či „šťastnou povahu“. Celkově je vlastně nejasné, zdali má být hledisko štěstí hodno následování. Faktem zůstává, že již od sokratovských škol tomu tak je.²⁶ A souvisí-li omyl se štěstím, není pak život v omylu ten jediný možný v dnešní době? V křesťanství, morálce a i v umění nalézáme *velké* „pravdy“ pouze tušené, respektive velké sítě nejrůznějších nepravd, polopravd apod., nijak se nedotýkáme „podstaty světa o sobě“, ač si myslíme opak.²⁷ Dává nám to smysl! „Pravda velká“, tušená, omyl, sen, toť světem naděje. A jako jsou ony „velké pravdy“, tak ani naděje nejspíš nebude jednotlivostí a nebude tvořena jednou věcí, ale třeba hned několika zároveň, byť ji pocítujeme jako jeden komplex a i jazyk nás v tom obelhává: „*Ani zde, jako tak často, nezaručuje jednota slova naprosto nic ohledně jednoty věci.*“²⁸ Naděje tak zaručuje pouze svou nadějnost, nikoliv pravdu svou či

20 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 19

21 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 20

22 a to i z dob nedávných, karteziánských

23 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 20

24 v zásadě totéž

25 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 21

26 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 21

27 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 22

28 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 25

toho, v čem je přítomna.²⁹

3.1.4 Metafyzika

Základní metafyzické úvahy vyžadují víru, jejímž základem je pocit příjemna či bolesti k subjektu, na čemž můžeme vystavit soud.³⁰ „*A jelikož se celá metafyzika přednostně věnovala substancím a svobodě vůle, smí být označena za vědu, jež jedná o základních omylech člověka, avšak tak, jako by to byly základní pravdy.*“³¹ Celá metafyzika je tak vědou o omylech, a tedy nebude divu, že právě k otázkám metafyzickým naděje často směřuje. Naděje na vlastní svobodnou vůli, moc vymanit se, přesáhnout, být nepodmíněn, mít smysl. A omylů je v životě člověka, i v jeho základních otázkách, mnoho, což „první hlava“ zcela jasně demonstruje. Ve světě lidského je *představa o světě podmínkou*, byť omylnou, ale bez ní bychom se dále nepohnuli, svět by přestal být určován konstantami a spěl by k chaosu, k nemožnosti uchopení.³² Představa a omyl se tak vystavují jako *podmínky* pro svět lidí. A jak by to uchopil „svobodný duch“? Nazíral by alespoň omylnost oněch velkých „perspektiv“ života?³³

Tak jako je potřeba *poznat sám sebe*, je potřeba poznat nejzazší otázky po vlastním bytí, historii, dějinnosti a přítomnosti, která je tím určena. Pakliže překonáme náboženství, překonejme i metafyziku, ale *genealogicky*. Jestli je to v moci člověka, o tom Nietzsche pochybuje: „*Ti nejosvícenější dosáhnou jen toho, že se od metafyziky osvobodí a pohrdavě na ni pak shlížejí: zatímco zde je přece třeba, stejně jako na hipodromu, na konci dráhy se zase obrátit.*“³⁴ A vytvořit tak svou „druhou přirozenost“?³⁵ Nad „věčné omyly“ by se člověk možná povznést dokázal, zdali je ovšem dokáže zcela vyřadit ze svého praktického života, toť otázkou, o tom následujícím kroku „znovuvýstavby“ snad ani nemluvě, toho je v Lidském pouze náznak.

Zbavení se víry v omyl jako „pravdy“ by znamenalo zbavit se určitých existenciálních nadějí, ale neznamenalo by to potom z perspektivy současníka pohled do

29 „[...] jako silná víra dokazuje jen svou sílu, nikoli pravdu toho, v co věříme.“ in Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 26

30 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 28

31 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 29

32 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 30

33 Tím míním právě metafyziku, náboženství apod.

34 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 30

35 „Druhou přirozenost“ Nietzsche rozpracovává již ve svém dřívějším díle, v Nečasových úvahách z let 1873 – 1876, in Nietzsche, Nečasovy úvahy, 2005

nicoty? Nerozpadl by se nám celý svět před očima postrádaje najednou smysl? Naskýtá se zde otázka historie ohledně nemetafyzického smýšlení. Pravděpodobně by v případě skepse ke všemu metafyzickému, ke kterému panuje nedůvěra, panovala táž nedůvěra ve vše nemetafyzické, tatáž skepse. Otázka tedy, zdali by se něco změnilo.³⁶ Zdali je postoj skeptický ten správný. Každopádně tento moderní skeptický člověk zanevívá na přesah své bytnosti, žije pro dnešek a jen postavení vlastního domu ho svírá svou dlouhodobostí, natož postavení kláštera ku spáse vlastní duše.³⁷

3.1.5 Vědění namísto představ

Ocitáme se ve „věku srovnání“, potřebujeme *aktivně* pokročit k „vědomé kultuře“, jež bude vystavena v duchapřítomnu, za účelem a nebude lpět na vyhraněnosti „hodnot“. Pokrok je možný, ovšem nikoliv za současných podmínek.³⁸ Ocitáme se v době, kdy namísto boha vsazujeme morálku,³⁹ která může zaujmout pozici ke vzhlížení k vyšším cílům.⁴⁰ K něčemu tušenému, přesahujícimu nás, k harmonii lidstva. Ovšem i ta nás zestádnuje, není potřeba rozdílnosti?

Potřebujeme poznat *podmínky kultury*, trochu *vědeckosti*.⁴¹ Naše naděje k této vyšší *všeobklopující* morálce je naděje v něco/někoho lepšího, naděje na poznání, naděje na spravedlnost, naděje v dobrotu, nesobeckost člověka, opět v lepšího člověka, snad aby nebyla cítit vlastní malost. Člověk má neustálou tendenci k metafyzice, ke spravedlnosti, k věčné nesmiřitelnosti s přítomností tak, jak je dána, snaží se všemu dávat *vyšší smysl*. Snaha k *jinakosti*, k destrukci, natož k rekonstrukci, je ale zatím jen otázkou ducha svobodného. Náboženství lze kromě metafyziky a morálky nahradit „filosofickou vědou“, k přechodu pak ideálně využít umění, které citovost zmírňuje, leč také vyvolá.⁴² A vše postupně pro spěje k tomu, zbavit se nadějí na něco většího, transcendentnějšího a více *smířlivosti*. „[...] se musíme zbavit pomluvačného a zkrášlujícího pohledu na svět.“⁴³ Což zatím nemusí nadějí vyřazovat, ale jistě vyselektuje naděje současné. „*Omyl učinil člověka*

36 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 31

37 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 31, 32

38 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 32

39 o tom více v Genealogii morálky, in Nietzsche, Genealogie morálky, 2002

40 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 33

41 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 33

42 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 34

43 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 36

tak hlubokým, jemným a vynalézavým, že z něho vyrašil květ náboženství a umění.“⁴⁴ Jen „poznání“ by tak neučinilo, odhalení podstaty světa by bylo zklamáním, právě *svět jako představa je tak duchaplný* – logicky svět popíráme. Jedním z omylů je pojetí jeho predikátu jako štěstí, pravdu, a to nejprve v účelu a s logickou posloupností i v příčině, avšak i opačný úsudek je mylný.⁴⁵ Vytváříme si *představy* o světě namísto „vědění“ a smíření.

3.1.6 Potřebujeme logiku

Aforismus 31. o Nutnosti nelogična využívá „antonyma“ fenoménu ve zvláštním pojetí. „*Nelogično vězí tak hluboko ve vášních, v jazyce, v umění, v náboženství a vůbec ve všem, co propůjčuje životu hodnotu, že je z nich nikdo nemůže vytáhnout, aniž ty krásné věci beznadějně poškodí.*“⁴⁶ Zde beznaděj plní roli konečnosti, definitiva, že už není nápravy oné mimo logično stojící krásy hodnot. V opaku by pak naděje znamenala právě nedefinitivní poškození, tedy *možnost* reparace. Možnost. Pozbude-li tak daná věc logično, nezbude již naděje na návrat. Naděje zde vylučuje nelogično, a je tedy specifikována jako logická skrze nutkavou potřebu logična svého „prostředí“, v němž se nachází. *Možnost* - čímž není myšleno, že cítit či necítit naději je v intencích vůle, možné či nemožné! „*Jen mimořádně naivní lidé mohou věřit, že by se lidská povaha dala proměnit ve veskrze logickou.*“⁴⁷ Potřebujeme přírodu, nelogično věcí.⁴⁸ A i velmi bystrý duch, byť zatím ne ten svobodný, potřebuje naději, logiku, věci a život osmysluplnět, a třeba jen v intervalech, jako je tomu v umění. Potřebuje nějaký svod k životu, nějaké *zatížení*. Logično pak koreluje s nespravedlností, která vychází z unáhlenosti *soudu* (potažmo hodnocení!), bez kterého *asi člověk nemůže existovat*, ale je schopen vhledu, rozpoznat tuto disharmonii bytí.⁴⁹ Víra ve vlastní hodnotový soud zapřičiňuje „nečisté myšlení“ - dovedeme-li zaměřit se pouze na výjimečné osoby a přehlízíme-li přitom ty ostatní, myslíme nutně nečistě, stejně jako obsáhneme-li celé lidstvo, ale klademe důraz na jeho lepší pudy. Díky této nečistotě pak dokážeme věřit v lepší, *vyšší hodnotu lidstva*.⁵⁰ Sami se tak obelháváme, sami

44 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 36

45 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 36, 37

46 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 37

47 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 37

48 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 37

49 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 38

50 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 38

svět zkrášlujeme, abychom nebyli *desperáty* života. Dokázal-li by člověk pojmout a cítit celý svět, „[...] *celé bytí by proklel - neboť lidstvo ve svém celku nemá žádné cíle, a člověk, jenž má před sebou celý tento děj, nemůže v něm najít útěchu ani oporu, nýbrž jen zoufalství.*“⁵¹ Definitivní bezcílnost lidí vede k pocitu promarnění, což dokáže cítit jen básník, který se vždy něčím utěší.⁵² Umění tedy k životu svádí? Umění řešením?

Konečně je tu nastolena otázka pohledu do nicoty, do propasti marnosti a konečnosti veškerých lidských cílů, jejich *bezúčelnost*, marnivost. A ano, zde Nietzsche naznačuje, že snad umění je východiskem k přiznání a přitakání absurdnosti bytí, leč opět s imperativem, nikoliv čistě samo o sobě. Umění si tedy dokáže nalézt naději v tak beznadějném smyslu bytí, ale to ostatně i náboženství a jakýkoliv jiný návrat k omylu. Otázky k nicotě pokračují, je-li možné vědomě žít v nepravdě či raději volit smrt?⁵³

Pakliže bylo pokořeno náboženství, morálka, umění a podobné modely, „hodnotové svazky“, smysly života, přichází nahlédnutí do nicoty, tj. do „pravdy“ bytí a jejího „nesmyslu“. Obrat zpět od nicoty by dle Nietzscheho závisel na „*temperamentu* daného člověka“ - výsledkem by mohlo být zoufalství a filosofie destrukce, ale také život odproštěn od afektů, prostější, život v přírodě bez vlastní ješitnosti, naděje k něčemu více. Čistě přitakání životu a jako žádoucí volit „*svobodné nebojácné vznášení nad lidmi, obyčejí, zákony a tradičním hodnocením věcí.*“⁵⁴ Zde se vyjevuje motiv možnosti života bez naděje, ovšem jen možnosti. Tento život by byl *nelogický*, byl by to život svobodného ducha, ale stále je na místě skepse, lze-li takový život žít. Jde pouze o *ideál*, který od lidského smýšlení a zakořenění v nepravdivém světě má stále příliš daleko. Život bez *současné naděje* je ovšem možný a je to život svobodného ducha! Svobodný duch prozřel omylnost a pravděpodobně i *nesmyslnost* lidského světa. V „nečistotě poznání“ tak opět vzniká místo pro naději, nicméně osobně si myslím, že svobodný duch ji mít nemusí, jelikož on je s to uvědomění, že povahu věcí *možná* nelze poznat, že každá věc je *smysluplná* právě jen ve svém vztahu k celku a k jinému celku zas dostává význam jiný. A jako výše na hipodromu, jde-li tedy poznat jednotlivost, je od ní zase potřeba vyhlédnout směrem k jejímu významu, jež nabírá v celku. A *možná* by bylo možné jednotlivou věc „poznat“, jak ale svobodný duch ví, že poznává správně? Nepotřeboval by k tomu naději? Naděje je ale omyl, povstalejší z „logického“ a „nepravdivého“ bytí. A připojil-li by naději

51 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 39

52 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 39

53 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 39

54 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 40

ke svému poznávání, oč by byl svobodnější tento duch? Nejspíše by tak vytvořil jen jiný paralelní svět, který by mohl a pravděpodobně byl stejně „nepravdivý“. Svobodný duch v Lidském je v první řadě s to si uvědomit onu současnou beznaděj lidského *komplexního* poznání, byť dílčí poznání zatím stále nevyklučují. V každém případě by spíše než v juxtapozici byl svobodný duch v Lidském v opozici s duchem „nadějným“, a to v opozici svého „bytí“, nikoliv skrze protiklady dobrý versus špatný apod. Zatím se zdá svobodný duch formován právě jako naděje na osvobození od vlastností „ducha nadějného“.

A jaký *temperament* nám dovolí žít po pohledu do nicoty? Nepolidšťuje tak náhodou Nietzsche svobodného ducha, *svůj ideál*? Myslím tím, není svobodný duch příliš svobodný a příliš duch, natož aby mohl setrvat ve světě? Není potřeba nějaká zátěž? Nějaký svod, spoj? Třeba „tělo“ - a nemůže tím být právě onen temperament? Není svobodný duch jen ono „čisté poznání“, „nehodnocení“ a právě temperament ho znovu vkládá do jeho „lidského těla“?⁵⁵ Zdá se mi, že duch vystupuje jako ideál a temperament přistupuje svou realizací, *praktičností oproti teoretickému* svobodnému duchu. Nietzsche zde temperament příliš nerozvíjí, ale dobrý temperament je: „[...] *ustálená, mírná a v základě radostná duše, naladění, jež by nemuselo být ve střehu před záłudnostmi a náhlými výbuchy a jehož projevy by nenesly stopy reptavosti a zarputilosti* [...]“⁵⁶ Tato duše, jež jsem paradoxně nazvala „tělo“, bude klidná, co nejprostší „vášni, sebeklamu, omylu“, bude konzistentní a možná k svobodnému duchu připojí i kus naděje...

Nietzsche zde, ve svém raném díle, tak ukazuje východisko při pohledu do nicoty, a tedy její vědomí a život právě s tímto vědomím. Implicitním se mi zde jeví ona mělkost pocitu absurdity, či možná jen s menším pathosem, s větší střízlivostí, než je tomu u Camuse, který ovšem „káže“ nejhlubší přitakání nicotě a absurditě života. Pro Nietzscheho by takový život žít nejspíš nebylo možné, je potřeba smyslu a svobodný duch je si toho vědom, což je možná zárodkem Nietzscheho „tragičnosti“, a *povznáší se* nad tím. A *temperament*, zdá se mi, pak tvoří určité „pojítka“ příliš povzneseného ducha, vědomí nicoty a života.

Možná tedy je *teoreticky možný* svobodný duch *prakticky* možnější k životu svým temperamentem. Naděje je lidská, beznaděj nejspíš „nadlidská“. A zdá se mi, že temperament stejně jako praktičnost, může připojit k duchu naději, a tedy i určitý omyl, ale není snad omyl nutný pro *praktický život*? Cesta od nicoty, od „života čistého poznání“,⁵⁷

55 Čímž nechci naznačovat jakoukoliv dialektiku duše a těla, jde o metaforu, o „polidštění“.

56 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 40

57 poznání nesmyslnosti pravděpodobně

tedy nutně k méně „pravdivému“, více tušenému, omylnému je cestou k umění, metafyzice, náboženství, morálce. Svobodný duch si vybere „čisté poznání“, člověk ho „pošpiní“. Pro srovnání například z *Die Geburt der Tragödie*: „*Aby mohli žít, museli Řekové tyto bohy z nejhlubší nutnosti vytvořit [...]*“⁵⁸ A to dle Nietzscheho byli Řekové jedni z „nejsvobodnějších“.

⁵⁸ Nietzsche, *Die Geburt der Tragödie*, Alfred Kröner Verlag, Leipzig, 1930, in Nietzsche, *Filosofie v tragickém období Řeků*. Březina, Úvod do řeckého metafyzického myšlení, Olomouc, 1994, str. 59

3.2 Druhá hlava – K historii morálních pocitů

3.2.1 Psychologické pozorování

Dříve než upadlo v zapomnění, bylo možné pocítit naději v nejtěžších chvílích prostřednictvím *psychologického pozorování člověka*, nikoliv lidstva, tj. zase poznáváním, poznáním v „pravé“ počínání, „účelovosti“ člověka. Přílišná lenost, lehkomyšlnost a podmanivost vlastním vášním znemožňuje pocítit vybroušenosti jednotlivé sentence a zapřičiňuje prchlivost a patetičnost těchto počitků. To ovšem celé *posiluje lidství*.⁵⁹ Nedostatek psychologické intervence posiluje slepou víru v dobrotu člověka, jeho ctnosti a dobrou vůli. Opět je cestou od „poznání“. Toto psychologické pozorování již ale v dnešní době nelze vytěšňovat, výzkum historie morálních pocitů si ho vyžaduje! K rozpoznání této mýlky je potřeba usilovná práce, budování vedoucí k nápravě, k reparaci.⁶⁰ Zdali to povede k většímu zisku než škodě, je sporadické, ale současnost, „věda filosofická“ si to vyžadují - tuto reflexi a hlavně sebereflexi, zmírnění ohnivosti našich nálad.⁶¹ Tak by se nejspíš modeloval i onen *vhodný temperament* člověka: bylo by potřeba poznat sám sebe, a to usilovnou prací! Je potřeba poznat stupně svých vášní, potřeba zkoumat sám sebe, abychom měli jistotu, jak se budeme v budoucnu chovat, abychom mohli dodržovat své sliby a vůbec něco *slíbit*.

3.2.2 Naděje na odpovědnost

Určité nadějeplné pocity se také rýsují k svobodné vůli člověka, k jeho odpovědnosti za své činy, jednání, pocity. To je ale vše omyl a Schopenhauerův důkaz „inteligibilní svobody“ skrze pocity lítosti a výčitek při vlastní kognitivní disonanci je dle Nietzscheho mylný, „[...] *člověk pociťuje lítost a výčitek svědomí proto, že se za svobodného považuje, a nikoli proto, že svobodný jest.*“⁶² Tyto naděje vycházejí z obav před následky. Nikdo nenese odpovědnost za své činy, bytnost a soudit je nespravedlivé. Aby nás bestie v nás nezničila, vynucuje si morálku, omyl, bez kterého bychom byli zvířetem. Omyl je tak

59 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 41, 42

60 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 43

61 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 44

62 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 46

lidský, povyšuje člověka myslit si, že je něco vyššího než zvíře.⁶³ Pakliže je omyl bytostně spjat s nadějí, je naděje lidská a právě ona člověka povyšuje k tomuto myšlení, nikoliv „vědění/poznání“. Zvíře tedy naději nepocítuje.

3.2.3 Dvojí prehistorie naděje

Liší se předmět naděje dle charakteru člověka (starého osmdesát tisíc let – není možné mluvit o jednom krátkém životě) podobně jako hodnotový soud? I naděje přeci může být možná „hodnotou“. Lze pouze odhadovat, že v dvojí prehistorii morálních soudů by naděje mohla odhalovat jinou tužbu, víru, omyl. V Lidském již Nietzsche předjímá hodnotovou distinkci „vznešených“ a „nízkých“ a „dobrých“ a „zlých“, které více definuje, i etymologicky, v pozdější Genealogii morálky. Tak jen naznačím z Lidského. „Vznešení“ jako dobří, „nízci“ jako horší, špatní.⁶⁴ Vznešený člověk oplácí, je vděčný, nebojí se příliš a, domnívám se, jeho naděje budou mírnější, jinak existenciální, což ovšem jen hádám. Předpokládám u něho například naději na vítězství, ale ne pro strach ze smrti, ale čistě pro vítězství, pro větší moc. Jeho naděje mohou tentokrát směřovat k vlastní neodpovědnosti (ale jinak než výše, kde opravdová neodpovědnost člověka není účinkem existence boha, ale poslušností chyb v určování, hodnocení, pocíťování, jednání a uvažování v konci i o své vlastní bytnosti), určité determinaci – pokud tento člověk udělá něco zavrženíhodného, může za to bůh, jenž ho prostoupil šílenstvím, slepotou.⁶⁵ U člověka „nízkého“, bezmocného pak bude jedna z největších nadějí ulpívat na pomstě – kdy naděje implicitně nabírá na obrovské síle, moci, vůle k moci!, naděje jako „reaktivní puzení“; touze se pomstít, jakožto udržovatele života – což se přeneso k člověku „dobrému“ druhé prehistorie. Pomsta bude nejvíce směřovat k vznešeným, ale nenávisť pocíťována i ke každému nízkému, ke každému. Zlý je i bůh. Svou sebestředností tak spějí k nijaké pospolitosti, či k jejímu rozpadu.⁶⁶

3.2.4 Příklad vlídnosti a soucitu

Zajímavé se mi potom zdá pojetí a danost výsosti *vlídnosti* a zde poprvé upozorním na

63 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 46

64 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 48

65 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 48

66 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 48

štěstí bezčasovosti. Nietzsche zde vyzdvihuje vlídnost jako jakýsi tmel rodiny, společnosti, jako šířitele lidskosti.⁶⁷ Vychází z neegoistického (bráno s rezervou!) pudu člověka. Projevy vlídnosti jako jednotlivosti jsou nepatrné, ale společně jsou obrovskou silou, často mocnější než soucit, milosrdnost, oběť, tj. všechny ty velkolepé „ctnosti“ člověka s příděchem „nesobeckosti“, byť mylné. Štěstí pak často vychází právě z těch každodenních „momentů pohody“ i v sužovaném životě. Právě tyto momenty mohou v důsledku být oním štěstím. Pro téměř svobodného ducha by to pravděpodobně znamenalo chvilkové opuštění, zasnění, moment nekonzistence. Pro člověka je to moment bezčasí, možnost pocítit, byť jen krátce, blaženost okamžiku, nesmrtelnost, nedějinnost, na okamžik zapomenout na život. Vlídnost je totiž lidskou vlastností, vlastností vyšších povah. Důležitá se mi zde jeví ona *bezčasovost*, v kterou umí člověka uvést také umění.⁶⁸ A není snad vlídnost, onen „moment pohody“, i záchránou podobným pocitu naděje? Vlídnost je bezčasím, chvilkovou paralýzou mysli, což nás obšťastňuje, naděje pak také může být jen na chvíli zažehnuta a vzbuzovat podobné pocity, ovšem časově. Není ale možné, aby i požitok z bezčasí byl důsledkem zapomenutí vlastní konečnosti, podprahovou nadějí na nesmrtelnost, setřesením tíhy času, tíhy absurdního a krátkého života? Jako vlídnost i naděje se mi zdá určitým bláznivým pojídlem tíživého života a touhy po štěstí. A domnívám se, že spíše vlídnost by mohla být vlastností *dobrého* temperamentu, právě svým jemnocitem, lehkostí a umírněností projevu.

A i v soucitu a jeho projevu lze spatřovat určitou naději, zdá se mi. Na rozdíl od La Rochefoucaulda, který soucit přivlastňuje nešťastným, hloupým, pro něj je jeho projev tím nejvyšším, pro Nietzscheho je soucit, o nějž se nešťastník snaží, něčím, co pomůže k vymanění z nešťastníkovy bezmoci, beznaděje k pocitu, že ještě mu kus moci zbývá, „moc zraňovat“.⁶⁹ Soucit je potěšením z vlastní převahy, moc někomu ublížit, a dokázat si tím svou vlastní bestiální sílu. I soucit tak může být východiskem. Podobně jako vlídnost je „mocným dráždidlem života“, lékem.⁷⁰ A právě tím je i naděje, byť pravděpodobně něčím mocnějším, všudypřítomnějším, niternějším, něčím, k čemu druhé asi netřeba, a možná je instinktivnější, může-li zde existovat hierarchie. A ačkoliv se to zdá paradoxní, vzhledem ke své „nízké hodnotě“, jež soucitu dáváme, a jemuž škodlivost pro ostatní přisuzuje i sám Nietzsche, i soucit, myslím si, *může* být vlastností *dobrého* temperamentu právě svou

67 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 50

68 viz dále v části o umění

69 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 51

70 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 51

uměřeností.

Výše je tak jasně demonstrována síla celku, za níž stojí síť příčin, už jen na lidských vlastnostech, pocitech, natož pak ona síla v celých „modelech“ světa. V těchto komplexech, do nichž se jednotlivé části skryjí a jejichž „hodnota“, „pravdivost“ je tak potřena a extrahována ve prospěch celku, výsledná „hodnota“ celku je tak *převahou* „*věšiny*“. A právě svobodný duch by měl tyto jednotlivosti zřít, protože mu výše Nietzsche navrhl metodu *psychologického pozorování!*

3.2.5 Chemie obav a nadějí

„Opakem“ naděje by mohla být obava? Kdyby bylo nutné žít určitým způsobem, třeba jako silně asketický kněz, vzplála by k tomu naše obava, strach.⁷¹ Ještě názornější je pak naše obava z hříchu. Kdybychom žili totiž právě jako asketa, ale pravděpodobně nedobrovolný, neupínala by se naše naděje k oné první perspektivě? A ku ctnostem, spáse? Obojí také je spojováno s omyly: „[...] *neexistují hříchy v metafyzickém smyslu; ale ve stejném smyslu ani žádné ctnosti.*“⁷² Hodnoty jsou *relativní*. I skutky jsou relativní – vědomé či zcela nevinné. Obav (dle mého úsudku stejně jako nadějí) se člověk, či spíše svobodný duch, *teoreticky může zbavit* „poznáním“, tj. tím, že pozná jejich podstatu, jejich vrženost, jejich chemii, jejich *omylnost jako celku*, jejich provázanost s omyly jinými, jejich nejasnost. V korespondenci s podobenstvím hipodromu pozná jejich jednotlivosti a z těch se pak podívá zpět na celek a naopak - což zní jako počátek hermeneutiky.⁷³ Jestli se někdy *zbaví* těchto omylů i *prakticky*, toť stále otázkou.

A i obava koreluje s *přáním* (podobně jako naděje, objasním níže). „*Voják si přeje, aby padl na bitevním poli za vítěznou vlast: neboť ve vítězství vlasti vítězí zároveň jeho nejvyšší přání.*“⁷⁴ Z naplnění svého vlastního přání musí mít voják obavu, leč přání je silnější a voják se obětuje. A nezastoupí v té chvíli naděje obavu? Přání („náklonnost k něčemu“) tkví ve velkoleposti vlastního konce, naděje by navazovala na účinek tohoto „chrabrého“ činu – vyšší smysl, království nebeské, vítězství spravedlnosti, svatořečení apod., vždy půjde o vlastní ješitnost. Přání bývá realizovanější a může být prostředkem,

71 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 53

72 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 54

73 Pozn. autora

74 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 54

maximou a substancí naděje. Přejeme si něco, co je krokem k naplnění naší naděje, avšak tato chůze může být, a podle mě je, nejde-li k „poznání“, nekonečná.

Možná je život *chemií obav a nadějí*. Ideál svobodného ducha bude možná „znát“ jednotlivé „chemické prvky“ této směsi a určitě bude mít vědomí této chemie. Jak s tím dále naloží, záleží na temperamentu...

3.2.6 Ovládání a trvanlivost naděje

Můžeme naději *volně* usměřňovat? Je-li cit, pak nikoliv: „[...] *neboť city jsou mimovolné.*“⁷⁵ Lze ale ovlinit naše *jednání*, ať už z lásky, či třeba právě z naděje, pro ni. A jistě často jednáme, nikoliv jen věříme s ohledem na naději. Snažíme se přiblížit jejímu naplnění, což je nejčastější pohyb. Možná také výjimečněji jednáme pro pouhé setrvání namísto pohybu, byť to možná bude pouze prozatímní a bude to jakýmsi čekáním (a „*Umění čekat je tak těžké* [...]“⁷⁶) na pohyb vpřed. A možná pak nejvíce ojedinele jednáním naději zmírňujeme – a to sice „poznáním“ nebo spíše „aktivním poznáváním“, aby to lépe vystihovalo akt jednání. Takové „jednání“ pak dle výše popsaného, může naději *teoreticky anulovat*. Takové jednání, resp. „poznání“, by opět pravděpodobně znamenalo *psychologickou či vědeckou atomizaci* té konkrétní naděje, a bylo by tak jednáním, „poznáním“ svobodného ducha. - Tak se tedy nejspíš bude mít naděje k sobě samému.

K druhým naději můžeme také ovlivňovat všemi směry, stojíme-li v její trajektorii směrem od jedince. „[...] *k jednomu jednání vede vícero cest a motivů.*“⁷⁷ Což Nietzsche demonstruje na slibu věčné lásky, která je *neslibitelná*, lze ovšem *slíbit* naše jednání, které s tím láskyplným bude korelovat i v době, kdy namísto lásky citem bude třeba věrnost.⁷⁸ K tomu mě napadá, že stejně tak naději, v kterou věříme, můžeme následovat, a to mnohdy i slepě. Tomuto manifestem, myslím si, může být naděje v křesťanství: člověk věří ve spásu své duše a jedná podle toho (modlí se apod.), ale jakmile dojde k pochybám a k určitému „prozření“, může ve svém jednání nadále setrvávat, byť naději nahradí třeba i nenávisť. Je-li naděje cit, není v naší moci ji samovolně ovládnout, korigovat, a tedy do jisté míry v delším časovém úseku ovládat, lze pouze naším *jednáním*. S nadějí druhého dokážeme manipulovat podobně jako s láskou, a často jsme v tomto směru velmi

75 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 55

76 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 56

77 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 55

78 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 55

bezohlední, velmi *lidští* i v těch nejtěžších chvílích. Není nám proti srsti vytáhnout triumf v podobě dříve ceněné ctnosti dotyčného a přeměnit ji v největší neřest: „*Každá ctnost má své výsady: například tu, že k hranici odsouzencově přidává svou vlastní otýpku dřeva.*“⁷⁹ A tímto se vyznačuje i člověk sám k sobě, soudivší vlastní morálnost a nemorálnost dle úspěchu.⁸⁰

A jak je na tom *trvanlivost* citů? Například naděje na vyšší spravedlnost v nás přetrvává i přesto, je-li nám neustále dokazován opak. Vzpomeneme-li na Sokrata, jehož poctivost dohnala až k předčasné smrti,⁸¹ vidíme jeden z nekonečné řady případů. A tak se i naděje jako cit zdá zainteresována ve vyšší ideál, v naší víře v metafyziku, morálku, náboženství, umění a jiné. Bude opět nejspíš nutné nejprve opustit tyto mohutné výstavby a nadějí se zabývat jako samostatným prvkem, opět s ohledem na celek, jehož je součástí. Nepoznáme-li onen celek, jen těžko se naděje zbavíme. Je potřeba se tedy nejprve zbavit víry v onen ideál, pak může *vyprchat i cit*. Metodami, jak bylo řečeno, bude *psychologická* intervence a *vědecký* přístup. A není to přeci podobné i s láskou? Nazíráme-li klam a jeho jednotlivost, k němuž láska směřuje, nevyčpí láska postupně? Samozřejmě to bude *otázka času*, ale přeci si snad jednou uvědomíme, že láska vyprchala. Naděje tak skutečně působí jako cit.

Současné naděje jsem teoreticky vyřadila z pocitů svobodného ducha, který se rýsuje jako levitující duch nad životem člověka, ale jeho temperament přeci může kousek naděje nést. A jen těžko si lze představit, že tento duch, který s jasnou evidencí zře „podstatu“ věcí, je prost citu, ale pakliže nás city uvozují v omyl, pakliže rozložil jednotlivosti našich pocitů a jen toto vědomí naplňuje jeho celistvost, musí tomu tak být. Cit by pravděpodobně přišel v ruku v ruce s životem. Nezdá se mi, že onen svobodný duch by byl života schopen. Pokusí-li se svobodný duch se svým temperamentem o život, jehož podoba právě temperamentem bude spoluurčena a prakticky umožněna, jistě přistoupí i ony *lidské* city – naděje, i láska; a téměř jistě i omyl a logično.

Ve 107. aforismu Nietzsche imaginuje o vyšším *stupni* tohoto světa, jenž by *teoreticky mohl* následovat: „*na téže půdě se v nás pozvolna ujímá nový návyk, návyk chápat, nikoliv milovat a nenávidět, návyk nadhledu [...]*“⁸² - Byl by to svět svobodných duchů prostých citu, jež jsou lidské.

79 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 58

80 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 58

81 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 57

82 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 76

3.2.7 Pandořina skříňka

Zpět k aforismu 71 - „*Naděje*“.⁸³ Prý bylo lidstvo šťastné, což je vždy potřeba změnit. Nejspíš se bohové báli přílišné nepotřebnosti, zapomnění, nevěry. Pandora, nebo-li „ta vším obdarovaná“, bohem ukována krásná dívka, dostala darem od bohů (mimo svou podstatu, vzezření a božské vlastnosti) pro lidi skříňku, s níž byla poslána na zem a jež nikdy neměla otevřít. Ovšem jak božská vůle predikovala zvědavost lidské přirozenosti, Pandora⁸⁴ skříňku otevřela. V tu chvíli byly na svět lidí vpuštěny všechny strasti světa: nemoce, neštěstí, závist a jiné. V poslední chvíli Pandora zavřela víko a ven již tak nevyklouzla poslední, ta možná největší ze všech strastí – naděje. „*Navždy má teď člověk sud štěstí doma [...] a považuje zbylou strast za největší statek Štěstěny – je to naděje.*“⁸⁵ - naději vlastní tedy každý, každý si ji hýčká a žije s ní⁸⁶ v symbióze. Vnímá ji jako dar, dar božský, dar štěstí. Je tak uváděn v omyl? Proč by právě naděje nemohla být největším štěstím, a nikoliv strastí?

*„Zeus totiž chtěl, aby se člověk, i kdyby ho ostatní strasti mučily sebevíc, přesto nezbavil života a postupoval trýznění stále znovu. K tomu dává lidem naději: vpravdě to nejhorší ze všech zel, protože lidská muka prodlužuje.“*⁸⁷ Takže naděje působí jako jakýsi lektvar života? Je-li snad omylem, není tím nejvýše nutným pro život? Nedává právě naděje životu smysl? Zdá se, jakoby život bez naděje neměl smysl, jakoby život bez tohoto omylu ani nebyl možný žít. Ale když je „nejhorší ze všech zel“, protože nás nutí žít, není zlo nutné pro život? - A tak pokládám otázku zla již v této fázi, téma tak vlastní Nietzsche, k níž se cítím donucena odbočit, ačkoliv půjdu velmi krátkou oklikou navracející se k otázce omylu, jíž jsem se zabývala výše.

3.2.8 Zlo

Téma zla, jakožto něčeho nutného pro život, Nietzsche nastiňuje poprvé ve svém ranějším díle, jak jsem avizovala na začátku, v Nečasových Úvahách: „*[...] je nutné, abychom byli*

83 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 59

84 snad právě ona ji otevřela

85 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 59

86 resp. z ní

87 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 59

doopravdy zlí, má-li to být lepší.“⁸⁸ V pozdějších dílech je zlo již všedním a velkým tématem. Jeho etymologie, dopad a časová distinktivnost je dalekosáhle probírána v Genealogii morálky: „*Obě protikladné hodnotové dvojice „dobré a špatné“, „dobré a zlé“ sváděly na Zemi po tisíciletí urputný boj.*“⁸⁹

Působí tedy, že zlo, stejně jako naděje, je pro život neodmyslitelným, ba dokonce život není bez něj/bez ní možný, a jen pomocí těchto fenoménů a jejich nazíráním můžeme snad docílit Nietzscheova svobodného ducha. Jisté je již z Nietzscheových přechozích děl⁹⁰, že zlí musíme být v první řadě sami na sebe. Otázka zla a jeho koexistence se svobodným duchem by byla velmi zajímavým tématem, na který bohužel je rozsah práce nedostačující, záhy tedy musím toto téma odložit. Otázkou zůstává samozřejmě, co je zlo, je-li vůbec zlo zlé, a to mě dostává do úzkých, jelikož na onen problém jsem schopna nazírat zatím pouze skrze svou „optiku života“, skrze svou perspektivu. Svobodný duch bude zlo analyzovat a stejně jako se rozplyne „hodnota“ jiná (naděje, láska), rozplyne se i zlo, především tak, že se rozplyne náš soud, jež k němu zaujímáme, naše pojetí zla, což bude těžký úkol, proti němuž stojí veškerý náš náhled na svět včetně jazyka. A tak svobodný duch toto vidí, což nemusí znamenat, že tím ze sebe vylučuje, ale téměř jistě vylučuje ono subjektivní pojetí dané naší perspektivou, stejně tak u naděje. Já ovšem svou naději, jak jsem předestírala, pojímám právě z „optiky života“, u níž stojím. A co když tedy temperament spojuje ducha se souzením? Určuje mu „hierarchii“, co upřednostnit, jaký omyl upřednostnit, aby mohl duch žít, tedy *soudit*.

3.2.9 Omyl v hodnocení

Další z možných jmen naděje, která se tu nabízejí, je tedy *omyl*. Naděje je zlo a zároveň je omyl? Ve světle výše popsaného téměř není námitek. Naděje možná nemusí být omylem, pouze lidské pojetí naděje, lidské *hodnocení* naděje je mylné. Člověk ji přijímá za svou jako něco navýsost dobrého, což je pouze klam lidského hodnocení. Zhodnotil by naději podobně i svobodný duch? Protože on by ji v této fázi rozboru mohl mít, neměl by pouze její *mylné hodnocení* a bez svého temperamentu by téměř jistě ani *nehodnotil*.

Nietzsche se tak dotýká onoho obrovského omylu v hodnocení, které je završeno

88 Nietzsche, Nečasové úvahy: *Nečasové úvahy III. - Schopenhauer jako vychovatel 4*, 2005, str. 178

89 Nietzsche, Genealogie morálky, 2002, str. 37

90 Opět například v Nečasových úvahách z let 1873 – 1876, in Nietzsche, Nečasové úvahy, 2005

například v Genealogii morálky a celkově v tématu jeho pozdější filosofie. Jelikož můj zájem se týká především naděje, cítím se povinna otázku hodnocení opět z důvodu rozsahu nyní opustit, nikoliv však téma omylu a důvod, proč je zrovna naděje v „moderní“ kultuře pojímána za dobrou.

Naděje může být hodnocena jako „zlá“, stejně jako může být hodnocena jako „dobrá“, ani jedno ovšem nenapovídá nic o její pravdivosti! Naděje je omyl, vztahuje-li se k jednomu z omylných modelů světa, její omylnost tak je dána jejím *předmětem*. Svobodný duch si nevytváří *model světa*, on jej rozbíjí, leč temperament přístupivší k duchu určitý „model“ potřebuje, má-li žít. Je nabíledni, naděje působí jako zcela jistě spojená s omylným, působí jako omylná, lidská. K čemu by totiž byly člověku, resp. svobodnému duchu naděje, kdyby nazíral „podstatu“ věcí, byl tím vyplněn a vědomí toho by mu nepřipustilo doufat, věřit v „nepravdu“, v něco *jiného*. Jakoby člověk potřeboval naději pro život, k tomu, aby mohl věřit, k tomu aby se oslepoval, aby negoval a přehlížel „podstatu“ jednotlivostí a *nesmyslnost* celku.

Proto je i nutně strast? Že nás udržuje při životě? Naděje nás udržuje v tomto *omylném životě*, je bludným kamenem života, proti němuž jen těžko dokáže lidská přirozenost bojovat. Ale měla by, jde cestou od *nazírání* totiž, cestou „hloupější“, a tedy *příjemnější*, podobně jako láska výše. Nemyslím si, že Nietzsche bere samotné žití jako strast, omyl, ale tohle konkrétní žití, tuto konkrétní přirozenost, již je potřeba „překopat“ v druhou, jak nastiňuje v dílech jiných. Oprostíme-li se od tohoto nazírání světa, poznáme, stejně jako naši omylnost, zaslepenost, i „podstatu“ strasti, která je v 71. aforismu právě nutně spojená s omylností života. Za prvé nám může vyjít, že strast třeba vůbec není strast, a za druhé je možná právě omyl hlavní predikát strasti a život v omylnosti je strastiplný, leč život bez omylů může být těžší, ba *neschopný* žití.

Nietzsche určitě neneguje život, nevyzdvihuje sebevraždu, jak se může na první pohled zdát. A to, že je naděje považována za největší dar Štěstěny, snad už jen více umocňuje lidské. Bůh daruje lidem přesně to, co si přejí, čímž je ovšem oddálí od „poznání“, a tedy i od sobě rovnocenné pozice – tím nechci stavět svobodného ducha na pole božského, leč ... ideál to je. Bůh kromě jiného tedy jedná svou „vůli k moci“ (samozřejmě zcela podmaněnou a řízenou) a zcela logicky si i on snaží udržet svou moc a člověku dává, co si sám přeje, aby si člověk přál. Domnívám se. Samozřejmě, že ji pojímáme jako dar Štěstěny, protože právě naděje omylnost možná graduje, a tedy umocňuje věci, jež považujeme za „pravdivé“, a pomáhá nám věřit tam, kde již ani

teleologie vlastního rozumu, jazyka, kultury, umění, náboženství, metafyziky nestačí!

Sumarizuju-li: aforismus „Naděje“ je plný „velkých Nietzscheových témat“, a Lidské tak implicitně skutečně plní roli prvního přechodu na cestě od historie k hodnocení a morálnímu výkladu světa, čímž mi podmiňuje myšlenku vnímat tento aforismus jako „základ stavby“ své práce, jako nosnou část, byť se to tak v dalších i předchozích částech jevit nemusí. A tato nosná část se skládá z prvků: zlo, strast, omyl, štěstí.

3.2.9 Příklad ctižádosti

Již jsem se krátce zmínila o sebevraždě a pomocí ní si také vytvořím „oslí můstek“ k hlavě náboženské. „*Náboženství znají spoustu vytáček, jimiž čelí požadavku sebeusmrčení: vlichocují se tak těm, kdo jsou zamilováni do života.*“⁹¹ Cožpak je lepší lpět na životě, ač „trpíme“ (srovnáváje s aforismem 71., kde právě naděje je největším zlem, jelikož lidská muka prodlužuje), než si vytyčit cíl – zabít se?⁹² Budeme-li setrvávat i tak v životě, bude to podřízeností morálnímu citu. Vytkneme-li si cíl, zabijeme-li se, bude to ctižádostí – jednáním vedoucím k naplnění cíle.

Ctižádost (osobně bych raději volila slovo *cílevědomost*) může být vlastností temperamentu ducha, a to temperamentu takového, jenž pro své *vědomí* a svou „ctižádost“ sáhne po sebevraždě. Stejně tak může jeho ctižádost směřovat k vůli k žití (opaku zde vůli k pravdě), kde zas bude pravděpodobně omylnější než temperament jiný, bude-li se snažit „žít více“. Ctižádost *nebude* nejspíše vlastností *dobrého* temperamentu, ten bude prostší veškerých napjatostí, bude mírnější.

Ctižádost tak zde potírá křesťanskou naději, k níž je substrahován veškerý morální cit, a- nebo naopak. Ctižádost jistě bude znakem kultury vyšší, či lépe individua, ovšem nebude-li koexistovat u jedince právě s morálním citem. „*Ctižádost náhražkou za morální cit.*“⁹³ Stejně jako naděje, *i většina* náboženství nás *nutí* žít, a tedy trpět. A křesťanství je v tom tak rafinované, nutí nás žít a trpět pro naději, že *jednou* trpět nebudeme, a to právě tehdy, nebudeme-li žít (resp. žít v království nebeském), a právě proto žít musíme! Tu se chce člověku i závidět zvířeti, jehož intencionalita nedosahuje stupně, jenž by mu umožnil

91 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 62

92 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 61

93 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 61

toto pochopit, natož uvěřit. ... A jako rakovina rozšířilo se a opanovalo svou nemocí veškeré lidstvo. Trpíme nyní, „žijeme“ zítra. Lidové (Lidské) je stále tak křesťanské: „Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítra.“

S ohledem na sebevraždu je ještě zajímavé zamyšlení nad Nietzscheovým aforismem 88 – „*Existuje právo, podle kterého člověku bereme život, ale žádné, kterým bychom mu směli brát smrt: to už je pouhá krutost.*“⁹⁴ Naděje i náboženství nás žít *nutí*, nutí nás trpět. A co může být větší zlo? Vždyť i to největší zlo dle Nietzscheho, zlo spáchané na přírodě, na lidství, je právě ono. Zlo, které poškodí lidství *často* navěky. Odvrací nás od „čistého poznání“ jako dalšího stupně. A tedy s predikátem zla a krutosti a přes drobné „*utopické intermezzo*“ přejdu do „*hlavy třetí*“.

V posledním aforismu knihy K historii morálních pocitů Nietzsche vizualizuje o světě prostého morálního citu, o „*říši svobody*“: „*Všechno je nutnost – tak praví nové poznání: a toto poznání samo je nutnost. Všechno je nevina[...]*“⁹⁵ Rozkoš, egoismus, ješitnost, omyl, morálka jako prostředky. „*[...] všechno je také v proudu.*“⁹⁶ Snad jednou lidstvo bude rodit „*člověka moudrého*“ jako dnes „*člověka nemoudrého, nevhodného a vědomého si viny – to znamená nutný předstupeň, nikoli protiklad člověka moudrého.*“⁹⁷ A nahlédnutí naší současné hluboké nedokonalosti, nízké vyzrálosti může znamenat okusit nejprve zmar, beznaděj, tak raději nenahlížíme... Svobodný duch nahlédl. Nynější svět je *předstupeň*, to je důležité, a je-li „*říše svobody*“ možná, toť otázkou. Za mě stále jen *teoreticky* a k *praktické možnosti* by přistoupil *temperament* svobodného ducha.

94 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 63

95 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 76

96 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 76

97 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 76, 77

3.3 Třetí hlava – Náboženský život

3.3.1 Praktiky náboženství

Nietzsche hned začíná výkladem deformace, přeformulování zla na dobro, a tedy „původu“ náboženství, umění, metafyziky, což zajisté souvisí již s načatým tématem dvojí prehistorie hodnocení vrcholící v Genealogii. A už i o lstivosti a rafinovanosti náboženství byla řeč. Opět zde zmiňuje také její „působivost“ na emoce, city a také to, že v člověku vyzdvihuje slast z bolesti, to už je také známým faktem. „*Čím více slábné vlada náboženství a všeho narkotického umění, tím víc se lidé soustředí na skutečné odstranění zla, na což doplácují básníci tragédií [...] a ještě hůř jsou na tom kněží [...]*“⁹⁸ Ve světle výše zmíněného se mi zdá již jasná konfrontace s „pravdou“, „zbožštění“ omylu a že to to *největší zlo* v Lidském, jak naznačoval i aforismus o naději, je *život v omylu*, život ubírající se *opačným směrem* „čistého poznání“. Zároveň nyní ale Nietzsche předjímá určité zlepšení, osvobození a ubírání se člověka k lepšímu, byť jeho instinkty jsou zatím stále křesťanské.

Metafyzika, nyní křesťanství a v další části i umění tak abstrahují a využívají (a první dvě disciplíny jistě i nechávají zrodit) omylu, a je-li naděje omylem, pak nutně i ji, na což bylo v předchozích částech také apelováno. A možná byl či je bůh tou největší nadějí náboženství. Doufáme v jeho dobrotu, spravedlnost, všemohoucnost. Doufáme v dobro, spravedlnost a vlastní svobodnou vůli. Mimo jiné. Vše jsou obrovské *blahodárné* omyly, obrovské lidské naděje, „dary Štěstěny“. Rozsah práce mi neumožní se nyní pozastavit nad rozborem Nietzscheova známého pojetí „mrtvého boha“, tak alespoň upozorním, že například na tomto místě je jasně proklamováno, že od náboženství jsme se již v dnešní době oddálili, bylo definováno jako nedostačující, byť je nám stále zinstinktivně⁹⁹ a na jeho potření by bylo potřeba ještě spousta generací.¹⁰⁰

Při pohledu do nicoty, vyjmeme-li omyly z našeho života, může posloužit jako lék na beznaděj lehkomyšlnost či skleslost než jakýkoliv „romantický návrat“ ke

98 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 78

99 Jeho morální výklad světa apod.

100 „*Bezpochyby je však lehkomyšlnost nebo skleslost jakéhokoli stupně lepší než dezerce a romantický návrat, než každý pokus o znovusblížení s křesťanstvím: neboť s ním si při současném stavu poznání už prostě nemůžeme nic začít[...]*“ in Nietzsche, Lidské příliš lidské I., 2010, str. 79

křesťanství.¹⁰¹ To bude, předpokládám, modifikováno opět *temperamentem*, vybere-li si lehkomyšlnost či třeba skleslost. Obě by mohly být vlastnostmi temperamentu *dobrého*, právě pro svou „nevyhrocenost“.

Náboženství teleologicky převrací hodnoty, pokrok poznání se v náboženství týká způsobu sdělení, nikoliv podstaty: „*Celé toto pojetí náboženství a vědy je skrz naskrz mylné [...]*“¹⁰² A že je náboženství celé omyl snad nemohlo být explicitněji řečeno: „*[...] náboženství ještě nikdy, ani zprostředkovaně, ani bezprostředně, ani jako dogma, ani jako podobeství, neobsahovalo žádnou pravdu.*“¹⁰³ Celé náboženství je tedy omyl zrodilší se ze strachu a lidské potřeby metafyziky, lidské potřeby po smyslu, vyšším smyslu. Je vystavěno na obrovské lidské senzibilitě a citlivosti, kdy pocity v sobě jsou brány za podstatu člověka vůbec.¹⁰⁴ Mezi *vědou* a náboženstvím není spojitosti, jsou to dva odlišné paralelní světy.¹⁰⁵ V Lidském Nietzsche vědu, vědecké nazírání, potažmo psychologické, proklamuje, já ji výše nazvala „vědou filosofickou“.

3.3.2 Krátce o možných nadějích jiných náboženství

Nietzsche v této hlavě popisuje *původ náboženského kultu* a jeho všeobjem magična, kdy člověku je pravidlem ku nepravdělné přírodě.¹⁰⁶ V těchto dobách byla naděje v jakési zkrocení divoké přírody, na které závisela vlastní existence, pomocí nadpřirozena, které „*[...] má za cíl uložit přírodě zákon.*“¹⁰⁷ Dát přírodě logiku, smysl.

Naděje v *náboženství Řeků* se více než k přírodě pravděpodobně vztahovala k *lepšímu já*, kdy jejich bohové byli ideály své vlastní kasty, nikoliv protikladem. Viděli v nich lepší vlastní já, jejich vlastnosti byli dokonalejší, jejich vůle všemocnější. Člověk tak o sobě uvažoval vznešeněji, stavěje se do stejné roviny, do stejného světa oproti selskému náboženství, kde se „ubohý“ člověk srovnával s dokonalým Bohem. V obou případech byl i obraz společnosti, její struktura principiálně rovna obrazu náboženskému.¹⁰⁸

101 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 79

102 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 80

103 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 80

104 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 80

105 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 81

106 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 82

107 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 83

108 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 86

A konečně monoteistické náboženství, *křesťanství*, to člověka ponořilo do obrovské tmy, kde začal plápolat onen plamen naděje – v podobě božího milosrdenství! „*Křesťanství vzniklo, aby ulehčilo srdci.*“¹⁰⁹, „[...] jen jedině nechce: míru, a proto je v nejhlubším smyslu barbarské, asiatské, nevznešené, neřecké.“¹¹⁰ Křesťanství je obrovský omyl mnoha omylů – opět pokládá libé za pravdivé apod.; a je zlé.

Znaky křesťana je hříšnost, nedůstojnost, mrzkost, servilnost, slaboduchost, žalostnost. Pakliže zná lék či postup ku vlastní spáse, jež je jeho nadějí na výstup z tohoto trpění, proč tak nepostupuje? Proč není kněz, apoštol či poustevník?¹¹¹ Chce trpět a ví, že v tom není sám, razí heslo, že všichni jsme jednoho druhu, i to je jeho nadějí.

Křesťanství v podstatě „zesměšňuje“ náš rozum. „Škrtně a zapálí svíčku naší naděje“ či citu jiného. Vkládá nám například pocit vlastní ubohosti ve srovnání s Bohem, pocit viny, pocit hříšnosti – a jak bylo dříve řečeno o lásce a naději, cit nelze z hlavy *samovolně* vytěsnit, ale vlastním jednáním ho lze usměrňovat, lze „poznat“ podstatu tohoto omylného cítění a jako je demonstrováno právě na hříšnosti, řadou generací tento cit z nás snad je možné vypudit, anulovat. - Nevím jistě, zdali je již z podstaty člověka hříšnost vymýcena, zajisté je ale umírněna. Přichází tak naděje, pravděpodobně i Nietzscheva, že je možné vtělené omyly odstranit, opět naděje na svobodného ducha.

3.3.3 Blažená nadějeplnost

Poskrovnu explicitně Nietzschem vytěžené naději se od 130. aforismu první knihy *Lidského* začíná „blýskat na lepší časy“, alespoň co do četnosti. 130. aforismus s vypovídajícím názvem (dle Nietzscheva zvyku) „*Jak religiózní kult přežívá v mysli*“¹¹² pojednává ve Třetí hlavě (*Náboženský život*) o okouzlení církví či kultu, „duchaplné“ tajemnosti architektury a cití těchto sil, v jejichž zdroj již víra pominula, ale přece tu jsou. „*Avšak výsledky toho všeho přesto nejsou ztraceny: niterný svět vznešených, jímavých, tušivých, hluboce zkrúšených, blaženě nadějeplných nálad byl lidem vštípen především kultem; co z toho duši přežvalo dodnes, bylo vypěstováno tehdy, když kult klíčil, rostl a vzkvétal.*“¹¹³

109 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 87

110 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 86

111 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 87

112 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 90

113 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 90

„*Blaženě nadějeplných nálad*“? V tomto místě Nietzsche svou dikcí naznačuje bláhovost oněch duchů, určité opovržení (minimálně vymykáním se ideálu svobodného ducha) těmi, potažmo všemi, uvnitř kterých jsou stále ony síly, nutně prosty předpokladů, přítomny nebo v nich nacházejí posluchače. Takoví duchové mají naději, kterou pojmají za nejvýše dobrou, kterou si hýčkají, kterou téměř vzývají. Opatrují si svůj *sud štěstí*. A zdá se mi, že do určité míry zde opět naznačuje onu velkolepost, teatrálnost, která má zakrývat pravé „poznání“ a přesvědčit nás věřit – viz například Druhá hlava: „*Udatné vojsko nás přesvědčí o věci, za kterou bojuje.*“¹¹⁴ „*Blaženě nadějeplná nálada*“ jakoby byla *predikátem pravdy*.

Tento aforismus může předjímat také cosi jako *genealogii* naděje, resp. spíše určitého pojetí naděje, modifikovaném daným „hodnocením“. Kořeny tedy hledejme v počátku zrodu religiózního kultu, jehož ozvěny, atmosféra, „schránka“ je stále v nás přítomna, do nás „vrytá“.

Již se také může „mihnout“ úvaha o předmětu naděje, kromě celého modelu náboženství apod., sice o ne/smrtelnosti: totiž ti duchové jsou pravděpodobně ochotni strádat *nyin* (koresponduje s askezí, celibátem, viz dále apod.) pro *vizi lepší budoucnosti*, ke které chovají naděje tak silné, že pro ně obětují svou přítomnost. Je tato naděje někdy naplněna? Zdá se být opět omylem, strastí na dně Pandořiny skříňky, v jejíž dobro tak věříme. Naděje v náboženství přece musí být omylem, jelikož se upíná k dogmatům onoho náboženství, která jsou, jak bylo řečeno výše, mylná. Celé náboženství je omyl a naděje jako cit, jež právě třeba náboženství v nás probouzí, v nás umocňuje, nás svazuje – podobně jako láska: „[...] *láska váže a je vázána.*“¹¹⁵ je omyl, vztahuje-li se k podobnému předmětu. Náboženské naděje jsou „katalyzátory“ a vůbec „motory“ víry. A podobně je to s nadějemi upínajícími se na metafyziku, umění, jazyk, vědu – i ve *vědu* lze mít naděje, má totiž za cíl: „[...] *co nejméně bolesti, co nejdelší život – tedy jakousi věčnou blaženost, ovšem velmi skrovnou ve srovnání s přísliby náboženství.*“¹¹⁶ A temporalita naděje je zde příznačná. Upíná se prvotně na budoucnost, na lepší budoucnost – zde poprvé už i na *nesmrtelnost*, přesah vlastního bytí, větší smysl našeho lidství.

114 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 61

115 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 82

116 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 90

3.3.4 Bolestné doznívání náboženství

„*Bolestné doznívání náboženství.*“ (Aforismus 131.)¹¹⁷ Dle Nietzscheho naše i současná *radost*, což koresponduje s lidským pojetím naděje jako daru Štěstěny, z náboženských nálad a sil poněkud vylučuje naše mínění o vymanění se z náboženství. Příkladem je hudba či filosofické smýšlení. „[...] a pokud nějaká filosofie poukáže na oprávněnost metafyzických nadějí, na hluboký mír v duši dosažitelný díky nim [...] jsme takovým výrokům obzvlášť vstřícně naladěni.“¹¹⁸ „Věda filosofická“ i „logikové“ pak musí být obezřetní vůči libosti z těchto pocitů, které by mohly vést k omylu. Rozdíl mezi prozkoumanými „pravdami“ a těmi tušenými je markantní: „*Hlad nedokazuje, že k jeho zahrnutí existuje pokrm, on si jen pokrm přeje.*“¹¹⁹ Tušení se k „pravdě“ ani nepřibližuje, naopak je blízké k přáním, obavám a nadějím. To, co nás dělá šťastné, to nás také klame a špatné důvody tvoří dobrými.¹²⁰

„*Metafyzické naděje*“. Opět spojeno s metafyzikou, s náboženstvím. Tyto naděje člověka uklidňují a pomáhají mu k „*míru v duši*“, jsou lékem na *prozřetelnost* lidského bytí, jsou narkotikem oddalujícím nás od „čistého poznání“. A zde jasně zaznívá, že naděje jsou určitá *přání*. Naděje či jejich předmět jsou zde do těla vrytá přání, která jsou „tušenou pravdou“ jednotlivce. Kde mají svou „pravdivostní hodnotu“? Nemusí ji mít. A v náboženství ji zcela jasně nemají. Naděje podporují člověka ve víře a oddalují ho od „prozkoumaných pravd“, znemožňují mu „pokrok“ směrem ke svobodnému duchu, umocňují ho v daný omyl, *dotvářejí smysl* jeho světa. Metafyzika těchto nadějí, domnívám se, opět poukazuje (kromě omylnosti) na náboženskou *nesmrtelnost* člověka. Naděje tedy pomáhá člověku při *vyrovnání se s vlastním smrtelným osudem*, pročez nejprve ho žít v podstatě nutí, jak bylo řečeno výše. Opět se naskytá otázka možnosti života bez naděje, jež byla dříve nastolena a v rámci Lidského, doufám, objasněna. Svobodný duch naději nemá, nemůže mít, nepotřebuje mít, může mu ji dodat *temperament*. Naděje je citem (snad) lidským, který člověka dělá *šťastného!* Omyl, k němuž se naděje upíná, ho dělá šťastného. Doufáme v něco více ze strachu vlastní nedostatečnosti, ze *strachu* z „čistého poznání“, z *nesmyslnosti!*

Dělá člověka šťastným a přece je to strast? Jak Nietzsche naznačil ve své imaginaci světa svobodného (výše), právě „čisté poznání“ je *pokrokem* k „lidstvu moudrému“, od

117 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 90

118 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 90

119 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 91

120 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 91

něhož nás náboženské, metafyzické, umělecké a jiné naděje oddalují. Cožpak to není to největší zlo? - Zde mě napadá, zdali podobně jako náboženské naděje, mohou být naděje i na „čisté poznání“, tedy poznání, že možná poznat nelze, že vše nemusí mít smysl, a pomoci tak vlastní vůli k budování člověka moudrého. To je pravděpodobně možné, byť to zní trochu proti lidské přirozenosti, ale dovoluji si říct, že naděje s „poznáním“ bude i v tomto případě slábnout tím, že již přestane být potřebná, „poznáme-li“ její *chemii*, sama sebe tak vyruší, byť nejprve může sílit tím, že „pozná“ svou dosavadní omylnost. Svobodný duch ví, nepotřebuje doufat a cítit naději, není k čemu, on ví.

Nietzsche pak dále ukazuje formování víry a tedy do jisté míry i zárodky naděje. A leč se mi taková „genealogie naděje v náboženství“ jeví zajímavou, bohužel ji musím odložit. Každopádně předpokladem pro *homo christianus* je „určitý druh falešné psychologie a jistá fantastičnost při vykládání motivů a prožitků. Jakmile si člověk toto zmatení rozumu a fantazie uvědomí, křesťanem být přestane.“¹²¹ Opět uvědomění či „poznání“, *sebezpoznaní, vědeckost, psychologická intervence* vede k (možné) anulaci omylu, to i omylu vlastního rozumu, leč si myslím, že pocit křesťana v člověku ještě nějakou chvíli může zůstat i po této evidenci, podobně jak Nietzsche naznačuje naše ještě současné cítění při návštěvě kostela. A náboženství, metafyzika, morálka, kultura a v Lidském i umění právě od „čistého poznání“ člověka vzdalují – nevysvětlitelné je nepřirozené, nadpřirozené, a tudíž také nepoznatelné. Jednotlivé motivy s principem omylnosti pak tyto duše prorůstají skrz na skrz.¹²² Svobodný duch nemá ve světě křesťanském místo.

K rešerši posledních dvou aforismů. Naděje zde spěje ke svému předmětu, k nesmrtelnosti, a tedy nejspíš opět ke smyslu života, k vyššímu smyslu života, mohl-li člověk svou konečností zahlédnout záblesk „nesmyslu“. Navržené pojetí naděje bude ještě rozvinuto. Snad už jen vyšší frekvence výskytu „naděje“ v třetí hlavě uvozuje naději do primárně problému religiózního, náboženského života.

Z interpretace posledního tak rozeznáváme další architektonické prvky: genealogii naděje, kterou ale stejně jako načínám i okamžik zavírám a odsunuji na neurčito (ač by jistě mnohé objasnila); jeden nástin směru naděje – ne/smrtelnost; přání, tušená „pravda“; dialektika naděje jako štěstí a strasti/zla, dvojí povaha naděje; štěstí. I po překonání

121 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 95

122 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 95

náboženství, mohou náboženské naděje zůstat. Opět se ukázala naděje jako *reakce na obavu* ze smrtelnosti. A možná více než z vlastní smrtelnosti bude mít křesťan strach, obavu z pekelných ohňů, které ho čekají po smrti.

3.3.5 Válka uvnitř křesťanské duše

Křesťanství je plné paradoxů, jenž opět paradoxně umocňují dogmatická vysvětlení věcí. 141. aforismus pojednává o asketovi a světci, kteří potřebují v sobě sváru.¹²³ Chování podmaněné žádostmi (zde především sexuálními) podporuje stranu „dobrých duchů“, oproti tomu například celibát rozvášní bojovníky fantazie, podpoří „zlé duchy“. Pro udržení boje žádostivost odsuzuje a spojuje s věčným zatracením – člověk se tak již rodí se špatným svědomím. K tomu ještě přidejme prvotní hřích a může to vést až k podobným výrokům: „*Největší vinou člověka je, že se narodil.*“¹²⁴ Pluralista Emedoklés „[...]naopak vidí na velké louce neštěstí jediný spásný a nadějný zjev, Afroditu; ona je mu zárukou, že svár nepovládne věčně [...]“¹²⁵ Vrátil-li se opět k naději, v tomto momentě, ač reprodukcí hlasu Emedokla, přeci z úst, resp. ruky Nietzschevy, zaznívá, že ona je možným soudcem sváru, a tedy nutně cestou vedoucí k „míru v duši“. Naděje v náboženství vede k „míru v duši“, čímž člověka utužuje *ve své* „pravdě“, ať už „tušené“, či nikoliv, k míru, kterému předcházela vlastní existenciální boj, jež křesťanství nejprve v člověku vynutilo. Naděje je zde narkotikem, jež podává křesťanství, které má zmírnit příznaky zhoubné nemoci, kterou člověka účelně infikovalo. A tak člověk v nemoci setrvává v závislosti na naději. Naděje utužuje víru a vytváří lehčí vlastní bytí, lehčí o projevy bolesti oné nemoci vlastní bytnosti, neléčí. Na rozdíl od křesťanství Emedoklés navrhuje k ukončení vnitřní války život v žádostech či jen naznačuje možnou „moudrost“ další generace při pohledu na Afroditu – bohyni lásky, potažmo smilstva, potažmo plodnosti. Naději, jež v Afroditě vidí, naznačuje nespokojenost se soudobou situací a vidí ji jako rozhrěšitele, vidí v ní *lepší* budoucnost. Má naději, že to *bude lepší*. Zmíněný nepřítel, tj. žádostivost, chtíč, byl ale potřebný k podpoře jakési aury, nadpřirozenosti, respektive nepřirozenosti obklopující praxi křesťanských pesimistů z pohledu diváka, tj. ne-světce. Nepřítel kapituloval, uprchl, boj žádostivosti versus „boží přikázání“ ukončen. Ovšem válka neskončila. Začíná bitva nová:

123 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 98

124 Calderón de la Barca, *La vida est sueño*, in Schopenhauer, *Svět jako vůle a představa*, in Nietzsche, *Lidské, příliš lidské*, 2010, str. 99

125 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 99

pýcha versus pokora. Člověk se chce vidět jako špatný, zlý; přirozenost¹²⁶ je špatná a zlá, je to hřích, a tím je člověk „oduševňován, oživován, osmyslupňován“. Existuje ale snad reálný základ těchto věcí? Odpověď je nasnadě již z první hlavy: „*Jak může něco vzniknout ze svého protikladu, například [...] pravda z omylů? Metafyzická filosofie si z této potíže pomáhala dosud tím, že vznik jednoho z druhého popírala a předpokládala, že výše ceněné věci vznikly zázračně, přímo z jádra a podstaty „věci o sobě.“*“¹²⁷ Člověk se z přirozenosti nevymaní, a tak sám sebe vlivem křesťanství a metafyziků pociťuje jako špatného. Člověk potřebuje smysl a křesťanství mu ho rádo poskytlo.

Zpět k 141. aforismu. Světec a asketa se tedy postavili na jeviště s hrůzným představením vzbuzujícím úžas, „[...] *kde se tehdy každý domníval, že spatřuje hned nebeské záblesky naděje, hned hrozivé, z hloubi šlehající jazyky plamenů.*“¹²⁸

„*Nebeské záblesky naděje*“ - na náboženskou potřebnost naděje jsme již přivykli, nyní je naděje spojována se spásou člověka a graduje v opozici se silami zla, což potvrzuje opět základní nutnost naděje a dobro s ní spojené, díváme-li se z perspektivy světa křesťanského. A tak se naděje ukazuje jako základní princip křesťanství, jako utužovadlo člověka ve víře, v omylu, přesně jak tomu chtěli bohové obdarovávavější Pandoru. Zajímavé se mi ještě zdá spojení se záblesky, že tedy naděje je ukazována pouze sekvenčně střídajíc se s „plameny zla“. „Zlo“ tady naději zcela vylučuje anebo naděje vylučuje „zlo“ – „zlo“ ve formě zatracení. Jedno nemůže do sebe pojmout druhé. A nebeská naděje zde s pekelnými plameny tvoří právě onen svár, jehož mikrokosmem je naše duše. Právě tento svár pohání křesťanství, víru. Naděje je bojující půlí vlastní duše a s křesťanstvím bytostně spjatá, protože křesťanství je bez naděje nemyslitelné, stejně jako *obavy* ze zatracení. Naděje versus obava, toť výplň a svár křesťanské duše.

„*Oko světce, upřené na beznadějně děsivý význam krátkého pozemského života[...]*“¹²⁹ a světcovo oko pokračuje pohledem k poslednímu soudu, zatracení a spáse. Beznaděj je zde již naprosto očividně spojená se smrtelností člověka, naděje směřuje k nesmrtelnosti. Již není pochyb. I obava směřuje v křesťanství k nesmrtelnosti – k zatracení a věčném životě v plamenech, stejně jako ke smrtelnosti. Křesťanská naděje především k nesmrtelnosti, byť obecně naděje i k lepšímu životu smrtelnému.

126 proto je také potřeba vytvořit druhou přirozenost – viz Nečasové úvahy, in Nietzsche, Nečasové úvahy, 2005

127 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 17

128 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 100

129 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 100

A je tedy naděje odpovědí na lidskou bázeň vlastní konečnosti, „nesmyslu“, na křesťanskou touhu po království nebeském či druhou vahou křesťanské obavě před zatracením? Řekla bych, že pravda je ve všem. Křesťanství ve své rafinovanosti zajisté využilo obav již prvotních náboženských kultů před smrtí, vlastní konečností, s tím ostatně pracuje každé náboženství, metafyzika, věda a snad i umění. A tuto naději umocnilo ještě možnou lepší dokonalou budoucností v opozici s děsivě mučivou, vždyť svár (vášni, krutosti, touhy apod.) přeci probouzí a rozdmýchává život v člověku, proč by ne naději. Naděje je tak posilována právě obavou a naopak. A to vše naplňuje smyslem křesťanský život, jenž staví člověku překážky v podobě hříšnosti a zároveň mu nabízí „rozhřešení“, utužuje v člověku věčný boj a naplňuje tím jeho život, dává mu obavy i naděje, směs tak účinnou k životu.

3.3.6 Kult světce

Role světce, kněze, askety je nabíledni – byl mezníkem mezi bohem a člověkem. Jeho drama vlastní anulace sváru, jež divák mohl pozorovat, pomáhalo utužovat domnění vlastní nedostatečnosti, ubohosti, slabosti a hříšnosti. Byl „předstupněm boha“ a k němu prostředníkem, ale měl i vlastní „kult světce“. Víra v něj podporovala víru v božské a „[...] dokonce i v naší době, která už v boha nevěří, existuje hodně myslitelů, kteří věří ve světce.“¹³⁰ A podobný obraz světce, jenž se „považoval za vlastního syna božího,“¹³¹ je velkým tématem i Nietzscheovy velmi pozdní filosofie.

Světec tak jistě neoplýval oním *dobrým temperamentem*, natož aby byl svobodným duchem. Jak bylo řečeno, pro svobodného ducha je v křesťanství místo snad jen na to, aby mohl být pronásledován, a i to je „úctyhodná“ pozice vyjadřující určitý intelekt křesťanství, jenž ve svobodném duchu rozpozná protivníka, rozpozná-li.

Nakonec pro srovnání z Antikrista: „Protože choroba patří k podstatě křesťanství, musí být i typicky křesťanský stav, „víra“, formou choroby, musí církev odmítnout všechny přímé, poctivé, vědecké cesty k poznání jakožto cesty zakázané. Už pochybnost je hřích [...]“¹³² Myslím si, že není potřeba cokoli dodávat, leč ještě pro efekt, jak je záhodno křesťanství:

130 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 102

131 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 102

132 Nietzsche, Antikrist, 1995, str. 124

„A počítáme čas podle onoho dies nefastus, jímž se počalo toto dopuštění osudu, - podle prvního dne křesťanství! - Proč ne raději podle jeho dne posledního? - Podle dneška? - Všechny hodnoty přehodnotit!...“¹³³

133 Nietzsche, Antikrist, 1995, str. 163

3.4 Čtvrtá hlava – Z duše umělců a spisovatelů

3.4.1 Věda místo umění

Pozice umění je v Lidském zajímavá. V jiných dílech je Nietzschemu totiž často určitým východiskem, ovšem zde je to jen další velký omyl, byť „menší“ než náboženství či metafyzika.

V celé čtvrté hlavě, Z duše umělců a spisovatelů, není v originále ani jednou explicitně psáno o naději, což ji ovšem nevyklučuje. Hned v prvních aforismech je rada k vyvarování se umělcovo „tvoření světa“. Právě on staví ony monumentální stavby, které nás podporují, utužují ve víře v cosi metafyzického, nadosobního, utužují nás v naději. Zde je jasně vytknuto těmto umělcům úmyslné a prvoplánové uvozování člověka v omyl: „Věda o umění musí samozřejmě klást takové iluzi co nejrozhodnější odpor a odkrývat chybné soudy a veškerá balamucení, kvůli nimž vbíhá intelekt umělci do jeho síti.“¹³⁴ A opět věda, která má za úkol analyzovat, věda jakožto nástroj člověka směřujícího k svobodnému duchu. Umělci mohou být snadnými *manipulátory* s naší nadějí. A jejich teatrálnost k tomu může dopomoci – ve smyslu inklinace ke všemu hlubokomyslnému, smysluplnému, éterickému, „nadlidskému“ a jistá distinkce vůči střízlivosti a nevýznamnosti člověka.

Umělec také *konzervuje*, tzn. udržuje při životě, znovuožívá záležitosti vyhaslé. Zde možná lze spatřit naději poprvé směrem k *minulosti* a sice v oduševňování, chvilkovém „znovuožití“ člověka skrze nějaké umělecké dílo, a tedy jeho znovupřítomnost bytí mezi námi.¹³⁵ Jakási „umělecká konzerva“ života, jež má za úkol zjednodušení odpoutání se, zmírnění trápení apod. To opět potvrzuje lidskou nedokonalost v chápání koexistence člověka a smrti, lidské konečnosti. Umělec tak napomáhá srovnat se s konečným osudem, byť skrze omyl, naivitu, naději - na kupříkladu *transcendenci duše* v daném díle. Výstup je tedy podobný tomu náboženskému!

134 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 103

135 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 104

3.4.2 Umění paralyzuje

Básníci jsou „[...] *vlastně vždy a nutně epigony*“¹³⁶ a v jejich moci vyvolat metafyzično či třeba náboženský pocit je jisté *provizorium*, paliativní léčení. Básník dokáže jen *paralyzovat* lidské vášně, a to na krátký časový úsek. Zde je záležitost zajímavá z pojetí časovosti, a tedy i konečnosti člověka. Básník (a jiný umělec) dokáže člověka oprostít od času, člověk přestane myslet na svou konečnost a v jeho paralýze je obrovský klid, „mír v duši“, podobně jako tomu bylo u těch radostných chviliek projevu vlídnosti. Možná i zde si tak člověk jen *užívá* onu chvíli „čisté“ krásy. Nebo umí básník vzbudit naději při pohledu na linearitu života, a to určitou *bezčasovostí*.

Z pohledu naděje je tedy mezi uměním, náboženstvím, metafyzikou velká similarita a simultaneita: „*Umění zvedá hlavu tam, kde ustupují náboženství. [...] Všude, kde v lidských snahách zaznamenáme vyšší temné zabarvení, můžeme se právem domnívat, že na nich ulpívá hrůza z duchů, pach kadidla a kostelní stín.*“¹³⁷ Umění tak může být *prostředníkem* metafyzice, náboženství a jinému a v Lidském se tomu tak zdá.

3.4.3 Umění zatemňuje

Umění dále plní roli naděje a umožňuje snesitelnost života, „[...] *protože přes něj přehazuje černý flór myšlení.*“¹³⁸ Umění je zlehčujícím, zjednodušujícím a zatemňujícím prvkem života, jakousi těžkou mlhou, přes kterou nás nutí na život pohlížet, aby nás nesežehlo příliš ostré světlo „poznání“, desperátství. Důrazně je zde vypichována otázka snesitelnosti života, který se při absenci naděje stává nesnesitelným. A právě oním flórem, a nikoliv zcela jinou cestou, může snad být umění bližší svobodnému duchu, nyní už jen nechat rozplynout flór. Umění totiž vytváří jakési „zdání“, které tak může být bližší oné chemii, leč, jak bylo řečeno, většinou splňuje roli prostředníka. Možná má i dobrý temperament sklon k umění, sklon vytvářet si před očima „závoj“ pro možnost bytí, tím ale nepojímám umění za východisko, jen příklon k němu by byl možný a pravděpodobně lepší než k „modelům“ jiným. Tak jako umění přemost'uje k metafyzice, náboženství, proč by nemohlo přemost'ovat k „čistému poznání“? Asi mohlo, ale nejspíš by pak musel být

136 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 104

137 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 105

138 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 105

umělcem svobodný duch.

3.4.4 Prostředník k nesmrtelnosti

„Z duše umělecké a spisovatelů“ je zásadním 153. aforismus. Vztah metafyziky a přírody je stále imanentním, vidmo, „[...] že ještě i u svobodného ducha, který se již zřekl všeho metafyzického, rezezvučí přemocný vliv umění dávno zmlklou, ba přetrženou metafyzickou strunu, takže například nad jedním místem Deváté symfonie Beethovenovy tento duch cítí, že se doslova vznáší nad Zemí v jakési hvězdné katedrále, se snem nesmrtelnosti v srdci [...]“¹³⁹ A probuzení z onoho snu znamená ránu do srdce a upřímnou tužbu po člověku, který ho ke snu zpět přivede, jeho intelekt projde zkouškou.¹⁴⁰ Takže zatímco dříve naděje byla parálzou, mlhou, ale spíše jen implicitně spojena s ne/smrtelností, na tomto místě opět hraje ne/smrtelnost prim. Stále přetrvává a potvrzuje: hudba, potažmo celé umění, dokáže paralyzovat, vytrhnout člověka z profánnosti, možná dokáže zakrýt „poznání“, pokud nás od něj jen neoddálí samo neznaje cestu, ostrý jas reality, zde ale již jasně přidává prvek, pomocí kterého člověk k podobnému uvolí – což nemusí být zcela volné, sobě poručitelné. Doslova lidské zalíbení v myšlence nesmrtelnosti, lidské zapomnění smrtelnosti, konsternuje člověka a nechá mu vzlétnout k metafyzičnu: umění, v tomto aforismu konkrétně hudba, hraje opět roli *prostředníka* k metafyzičnu či náboženství a přináší vizi nesmrtelnosti, přináší naději na nedohlednost vlastního konce, na vyšší smysl života. A prostředník, tj. umělec, přemostění rád poskytne. Byla-li by imaginace života v naději oním snem, jsme někdy vzhůru? Umění nám snad naději pouze dává? A jak by to pak bylo s náboženstvím? Domnívám se, že naděje je stále přítomna, dokonce „zinstinktivněna“, a tedy, pakliže umění naději dává, musí tu vždy být pro naději primárně něco jiného. Nebo snad lze věřit v umění? Umění je pouze transformátorem, katalyzátorem, je prostředníkem určité „optiky života“, jak na jiných místech nazývám „modelů světa“, tj. náboženství, metafyziky apod. Umocňuje jejich moc, zjednodušuje jejich přenos a zintenzivňuje pocit duchaplnosti, smysluplnosti. Obojí často spojuje téma konečnosti člověka a víra v nekonečnost a téměř zaručeně je vždy spojí víra ve vyšší smysl člověka, negace či ignorace vlastní „ubohosti“ a oboje je i zdrojem energie, která dovoluje život žít za předpokladu, že *nesnesitelný* život, tj. život „v nicotě“, žít nelze. K tomu všemu

139 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 106

140 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 106

se ubírá víra, k tomu všemu se ubírá naděje. Naděje *nutí* člověka věřit, oslepuje ho, nutí ho žít a nebýt svobodným duchem.

3.4.5 Umění konzervuje

Jak bylo řečeno i v aforismu s Pandořinou skříňkou, bohové neproklamují šťastný lid, pro který ztrácí svou potřebnost, lidská bída je jim živoucí půdou. Aby byla živoucí, potřebuje neustále kypřit, zalévat. Naděje určitým způsobem *konzervuje, koriguje* lidskou bídu a nepustí ji k rozumu pod úroveň snesitelnosti. Takže ano, naděje dost možná bude největší strastí, ale stejně zřejmě strastí nejpotřebnější. Pomocí umění, zdá se mi, se „konzerva lidské ubohosti“ obaluje jen dalšími vrstvami naděje, která graduje a dokáže vytvořit „iluzi“ štěstí. Jako kdyby existovalo jen zlo, klam, bída a za celé štěstí, byť možná jen v mezích štěstí afektivního, může naděje. Spolu to pak tvoří „dokonalý“ smysluplný a logický celek. Svobodný duch je vně této „konzervy“, vznáší se nad ní.

3.4.6 Kult génia

Doposud se zdálo umění mostem, nyní získá podobu samotného zdroje nadějí, a to skrze umělce. Naděje k „lepšímu člověku“.

V umění věříme, že umělec má jakousi duchovní převahu, že má „božský dar“, případně že skrze něj něco promlouvá či že má takzvaný „dar inspirace“, který ho z nenadání prostoupí podobně jako Duch svatý: „*Naše ješitnost a naše sebeláska tak podporují kult génia: neboť jen tehdy, myslíme-li ho jako od nás úplně vzdáleného, jako mirakulum, nezraňuje.*“¹⁴¹ „*Hvězdy, po těch netoužíme.*“¹⁴² Máme pocit, že nedokážeme stvořit, co umělec ano, a tím ho „svatořečíme“. „*Ve skutečnosti fantazie dobrého umělce produkuje bez ustání, a to věci dobré, průměrné i špatné [...]*“¹⁴³ Jakmile je sdostatek dobré produkce naakumulován, dá vzniku „dobrému“ uměleckému dílu. I my můžeme být „umělci“ či *prostředníky*. Je to neustálá práce, nikoliv zázrak, zásah shůry, „dar inspirace“. Můžeme pozorovat i mimo umění, v „běžném životě“, kde se v nás vzbouzí naděje k *lepšímu člověku*: „*Ostatně taková zdánlivá inspirace existuje i jinde, například v oblasti*

141 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 111

142 Goethe (nazývá zde tak Shakespeara) in Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010

143 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 107

dobroty, ctnosti či neřesti.“¹⁴⁴ A že se tak neděje například ve vědě? Vždyť i její výstupy se mohou zdát neuvěřitelnými. Zde, na rozdíl od uměleckého díla, jsme totiž přítomni/máme ponětí o jejím vzniku, což genialitu zprofanuje. Podobná selekce na disciplíny „zázračné“ a ty nikoliv je pouze „dětinskost rozumu“.¹⁴⁵ Což opět naznačuje dle Nietzscheho „nižší intelekt“ vlastníka naděje.

Podobně jako světec je tedy umělec pro nás něčím „nadlidským“. Je to vlastně tatáž struktura – kult světce nebo kult génia? Totéž. A oba jsou prostředníky něčemu „vyššímu“ a často stejnému – náboženskému. „*Ano, lidi povznáší a uchvacuje víra, že někdo vládne nadpřirozenými silami: v tomto smyslu přineslo lidem šílenství, jak praví Platon, největší požehnání.*“¹⁴⁶ - Tak jako Pandořina skříňka s nadějí.

3.4.7 Umění archetypizuje

Charakter člověka, a i svůj, známe vždy pouze povrchně, leč jsme přesvědčeni, že ho známe celkově, tedy nevsadíme-li na psychologickou intervenci a nekráčíme tak vstřícně svobodnému duchu, kde bychom nahlédli tomu, jak málo člověka známe. A i tak nám ho umělec (zde například básník) předkládá.¹⁴⁷ Archetypizujeme my i básník. Uvažujeme „medián“ člověka, kdy horší vlastnost vesměs lepšímu člověku odpouštíme a naopak, podobně jako u převahy „většiny“ v „hodnocení“ výše. Tento náš i umělcův zjednodušující přístup jistě selekce směřuje k zaslepenosti při úsudku, a člověka tak máme tendenci vnímat vesměs lepšího/horšího, než opravdu je. Takového člověka vnímáme jako lepšího a chceme ho tak, byť podvědomě, vnímat, stejně jako postavu poezie, ovšem nemusí se tak na první pohled nutně díť s metafyzickým přesahem a s nadějí. Jakmile pak člověk udělá malou chybu, často je přisouzena okolním vlivům, krátkému zkratu apod. Tolik, my lidé, lpíme nehledě na umění na svých představách, míněních, které jsou dozajista formovány nadějemi a obavami, a naopak, které nás odvracejí od „čistého poznání“. Potřebujeme psychologickou intervenci, opakují se. „*Umění vychází z přirozené nevědomosti člověka o vlastním nitru (těla i charakteru): proto umění není pro fyziky ani pro filozofy.*“¹⁴⁸ Naděje dle mého úsudku potřebuje zázrak, metafyziku, alespoň mravů, potřebuje nevědomou

144 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 107

145 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 111

146 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 113

147 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 109

148 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 110

nevědomost, potřebuje „flór“. Pak může směřovat k „lepšímu člověku“, „vyššímu smyslu“, nesmrtelnosti či čemukoliv jinému.

3.4.8 Pohnutky umělce a diváka

Předpokládám, že snad ani není potřeba zdůrazňovat onen záměr *prostředníků* naděje. Jednání s tímto záměrem by se jen těžko mohlo stát obecným zákonem. U umělce jakožto prostředníka jen těžko jsme na pochybách. Už jednou jsme nazvali uměleckou tvorbu prací, sumarizací, tříděním apod. Člověk může tvořit pro zábavu, to jistě, ale i to bude vycházet z jeho potěšení či z jeho vlastního *zprostředkování si*. Pakliže má být prostředníkem pro druhé, bude jím tak za účelem – výdělku, uznání, zprostředkování si – s imperativem hypotetickým. Všeobjem sobeckého genu, *ješitnosti* (tentokráte umělcovo). Predikát sobeckosti navíc může být umocněn i lstivostí a sahat k záměrné mystifikaci, byť jen z vlastního potěšení. Umělec se pak může začít „točit v kruhu“, kdy sám podlehe svým sugescím. „*Už sám sobě je umělec zaostávající bytost.*“¹⁴⁹ A jeho prostřednictvím může být sebedestruktivní. Pro samotného prostředníka, „génia“, je tedy role riskantní. „*Tím, že přestává sám sebe kritizovat, pelichají nakonec jeho perutě pero za perem [...]*“¹⁵⁰ Génieus je nakonec otráven sám svým jedem, který měl léčit, jeho víra v sebe sama ho dožene k šílenství, Nietzsche zde uvádí příklad Napoleona.¹⁵¹ Nespočet pasáží Antikrista by bylo umělcovou biografií.

Stejně tak „obyčejný“ člověk vůči umělci může vystupovat sobecky, alespoň co se úsudku na jeho samého týká: zbošťuje ho, aby ho opomněl jako svého konkurenta. Tím se zde přidává k naději opět sebeklam, určitá lenost žít život „pravdivě“ a sebeláska. Již výše byla položena otázka naděje na „lepšího člověka“. Nevytváří si ale člověk naději i k sobě samému? Neklame sám sebe? Naděje na „lepší já“? A tak možná vychází naděje i z ješitnosti, z věčné sebelásky (s čímž koreluje i chtíč nesmrtelnosti). Naděje je jakýmsi *sebezapřením* vlastní ubohosti.

U Nietzscheho by sobecké a nesobecké jednání bylo opět velkým tématem, a to i při úvahách o naději. Zatím však nikoliv v rozsahu Lidského. Pouze pro dokreslení: 272. aforismus Radostné vědy (1882): „Co miluješ na druhých? - Své naděje.“¹⁵²

149 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 109

150 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 113

151 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 114

152 Nietzsche, Radostná věda, 2001, str. 144

3.4.9 Anulace naděje v umění

Jak vymizí naděje, jež nám přináší/přenáší umění? Samozřejmě opět jednáním - „čistým poznáváním“. Umění ale může v našem životě dál setrvat, zaměříme-li se nikoliv na jeho obsah, povzneseme-li se nad něj, ale na stranu estetickou, zaměříme-li se na *formu*, leč se domnívám, že i tak zde zůstane určitá naděje, byť třeba v dokonalejší um, preciznost umělce. Zaměřením na formu je vychováno umělecké publikum.¹⁵³ Zde je přímo návod tedy, jak bychom měli postupovat, chceme-li dosáhnout k svobodnému duchu, leč onen temperament by nejspíš stále alespoň minimálně utíkal k obsahu či by měl potěšení z umění z „jiného“ důvodu, jakožto polidštěný duch – *člověk jedná za účelem*. A stejně tak může mít potěšení z kostela, z jeho estetické krásy, pročez to v něm nemusí probudit jakoukoliv „náboženskou naději“. „*Co je pro nás krása budovy dnes? Totéž co krásná tvář bezduché ženy: cosi maskovitého.*“¹⁵⁴

Když naděje zcela zmizí, publikum se zřítí hluboko dolů – podobně jako želva vyklouznuvší ze spáru orla.¹⁵⁵ To ale ještě nemusí znamenat konec „člověka“ a nastolení „ducha“, můžeme mít naděje jiné či cestou dolů vysvitne naděje nová, dokazuje to tedy pouze, že ztráta víry s člověkem pořádně zatřese, ostatně jako jakákoliv jiná velká změna, vždyť člověk je přeci „stádním tvorem“, a tak *revitalizující* vybočení trestá.

3.4.10 Síla neúplnosti

Umění tedy může probudit v člověku naději, nicméně i člověk sám sebe může učinit nadějným, a to stále v kontextu umění a jeho diváka. Spousta nadějeplných myšlenek se totiž utváří přímo v hlavě onoho diváka i přesto, že sám si toho není vědom a jako původce pokládá umělecké dílo, nikoliv nyní prvoplánově umělce. Pak není divu, že často lépe působí a většímu uznání se těší díla nedokončená, holisticky nepropracovaná. Neúplnost zde zastupuje iracionální prvek vzbuzující iluzi, nejasnost, zastřenost tolik potřebnou k naději.¹⁵⁶ Ta její celistvost mileráda doplní. Stejně tak pohoršení, vzbuzující takzvané

153 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 114, 115

154 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 131

155 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 115

156 „Neúplnost je často působivější než úplnost [...]“ in Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 123

„autorovy paradoxy“, jsou často v čtenářovo hlavě.¹⁵⁷ A jeho přebujelá fantazie, vkládaná do významu slov, opět prvotní impuls přetváří.¹⁵⁸ Samozřejmě nejen do významu slov, ale i do významu jednotlivých figur, tónů, prvků apod. Například v hudbě je potřeba i určitého výcviku: „*Lidé, kteří ve vývoji hudby zaostali, mohou pociťovat ryze formalisticky skladbu, v níž pokročilejší chápou všechno symbolicky.*“¹⁵⁹

3.4.11 Kvalita umělce a diváka

Jaký umělec může být náš zprostředkovatel? Každý si může najít svého diváka, tak jako každá sekta svého přívržence. Ač samozřejmě umělec kvalitní nejspíš vybuduje lepší přemostění. Přílišný pathos svědčí o přílišné nezralosti, a touto cestou se každý nevydá. Potřeba důslednosti. Například spisovatelé, kteří nedokážou své myšlenky zřetelně formulovat (většinou důsledkem malé praxe), často použijí nejrůznějších superlativů, pathosu.¹⁶⁰ Určité převrácení hodnot, významů, antitezí může vyvolat „[...] *pocit nevázané svobody, jako kdyby si člověk stoupl na špičky a z vnitřní rozkoše se musel dát do tance.*“ To vše pak stejně vykresluje určitý prostor k seberealizaci, domýšlení, fantazie, což, domnívám se, naději ochotně vypomůže. Mlha je totiž *klimatem* naděje.

Více než na kvalitě umělce záleží pravděpodobně na kvalitě diváka, čtenáře, posluchače a na vstřícnosti vůči vlastní imaginaci, ale třeba i umělcově sugesci. Umělecké dílo pak může být i produktem náhody nebo třeba Jungovy akauzální synchronicity. A může být skutečně nesmrtelné (působit například na čtenáře i po smrti autorově) jako „hmyz v jantaru“.¹⁶¹ Záleží tedy velkou měrou na divákovi, a to ve všech „světech“. Ačkoliv nás vše nutí k setrvání, cožpak se nemůžeme obrátit a přestat věřit, začít „čistě poznávat“?

3.4.12 Završení naděje

S předsudkem možné nezodpověditelnosti pokládám ještě jednu otázku, zdali naděje, může dojít svému naplnění, a tedy vymizení ve smyslu završení, či alespoň zmírnění tím,

157 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 120

158 „Znakem všech moderních spisů je přepjatost [...]“ in Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 122

159 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 129

160 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 125

161 Nietzsche, *Lidské, příliš lidské I.*, 2010, str. 126

že ji jdeme vsříc. Podobně totiž latentní potřeba lásky, je-li ukojena, může se přechodně vbrát do pozadí. Zde se ale jedná dle Nietzscheho o potřebu orgánů.¹⁶² Není tedy naděje spíše pocitem podobným bázni a soucitu? Vymizejí ony vděčny tragédii? „[...] z dlouhodobého hlediska se dokonce každý pud pravidelným uspokojováním posiluje, navzdory onomu periodickému zmírnění.“¹⁶³ Snad není potřeba širšího objasnění: Je-li naděje povzbuzována například uměním, náboženstvím, podobně jako bázeň a soucit tragédií, její moc v čase sílí, byť může chvílemi na oko sil ztrácet. Naplňování naděje tedy nejspíš naději posiluje a naděje nechce být nikdy naplněna a nikdy nejspíš nebude. Svobodný duch ji dokáže nechat rozplynout, ale naplnit ji možná nedokáže ani ten nejomylnější člověk.

3.4.13 Umění v čase

Jak se má schopnost „transcendence“, schopnost vyvolat naději soudobého umění vůči minulosti? Nietzsche prozrazuje pouze pochybnost dnešní „umělecké“ doby, která se tak vymyká „vysokému“ a „pravdivému“ (co do korelátu převědčení a jednání) stylu řeckého („řecké ucho“, „řeckou uměleckou svědomitost“, „řeckou prostotu a ladnost“¹⁶⁴), francouzského (s jistou rezervou), renesančního. Tehdější představy jsou dnes zracializované, pojaté za nepravdivé. Byli „[...] velebiteli náboženských a filosofických omylů lidstva, a nebyli by jimi mohli být bez víry v jejich absolutní pravdu.“¹⁶⁵ A opět omyl a opět víra v „pravdu“, která zapřičiňovala, ba umocňovala, oné naděje. A tak jsme o něco ochuzeni, naše umění je chudší o svou velkolepost, „pravdivost“, nemaskovitost: „[...] proto již nemůže znovu rozkvést onen druh umění, který [...] předpokládá nejen kosmický, nýbrž i metafyzický význam uměleckých objektů.“¹⁶⁶ Vznikne-li něco nového, jeho velikost vzrostla z tehdějších kořenů, na půdě minulého, jeho malost pak byla návratem k počátkům umění, přerušením tradice, jako například naturalismus. Jak řekl lord Byron: „Co se týče poezie obecně, pak čím víc o tom přemýšlím, tím pevněji jsem přesvědčen, že jsme všichni na nesprávné cestě, jeden jako druhý.“¹⁶⁷ Ve světle výše popsaného tak i naděje byla kvantitativně i kvalitativně „hodnotnější“ v minulosti, řekněme s rezervou jakýmsi

162 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 128

163 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 128

164 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 134

165 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 132

166 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 133

167 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 135

„dobrým temperamentem nesvobodného ducha“.

Jako jsme se vzdali náboženství, můžeme se možná vzdát i umění cestou k „člověku vědeckému“. Citovost dnešního umění vzešla z náboženství, metafyziky, jejichž potřebu jsme stále nepřekonali, a „[...] tak by se intenzita a rozmanitost životní radosti, již nám vštípilo umění, dožadovala uspokojení i po jeho zániku.“¹⁶⁸ Naděje v nás vzbuzující se z umění po Kristu jsou tedy nutně podmaněné náboženstvím, či si alespoň nesou jeho imperativ v podobě „hodnocení“. Jaké by byly naděje řecké? Křesťanstvím neovlivněné.

„Možná nebylo umění nikdy dříve vnímáno tak hluboce a procítěně jako nyní, kdy se zdá, jako by je obestírala magie smrti.“¹⁶⁹ A opět smrtelnost umocňuje, ovšem zde spíše na velikost dob minulých z perspektivy přítomnosti, když „[...] slunce už zapadlo, avšak nebe našeho života žhne a září ještě jeho světlem, ač je samo už nevidíme.“¹⁷⁰ Naděje umělcova, naděje křesťanova, naděje Helléna, vždy se bude nejvíce ubírat k době své největší slávy a doufat v znovuoživení, znovupříchod, renesanci.

168 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 136

169 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 135

170 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 135

4. Svobodný duch

Jak jsem předestírala na začátku, jako pojítka jsem se pokusila využít vykreslování svobodného ducha, jehož podobu nyní zkonkretizuji, leč myslím, že především aforismus o „chemii“ řekl již mnoho. K ozřejmění a dokreslení svobodného ducha si dopomohu pasážemi z „hlavy páté“.

V první řadě cesta k svobodnému duchu, a tedy k „čistému poznání“, vede skrze „chemii“, psychologii, „vědu filosofickou“ a neustálé podezírání. V intencích Lidského, domnívám se, je svobodný duch poněkud nepraktizovatelným, do jisté míry stále teoretickým plodem „čistého poznání“. Nietzsche mu přiřkl *temperament*, jež ho může odvést z nicoty, skepse, zoufalství, a to právě v závislosti na svém „druhu“. Já si temperament dovolila určit jakožto něco, co umožňuje svobodnému duchu žít, co mu nedovolí pro svou jasnost bytí „odlétnou“, co ho *zatíží*. Temperament ho bohužel pravděpodobně minimálně v omyl uvede, přinese mu naději i jiné lidské city, přinese mu lidství, dá mu nějaký „smysl života“, zpodobní ho, „vtělí“ ho do člověka. Dobrý temperament pak bude mírný, prost extravagance, přepjatosti vášní a ohně, bude konzistentní. Mezi jeho vlastnosti může spadat vlídnost, soucit, lehkomyšlnost a jiné. Jako horší temperament jsem určila pro příklad ctižádost. Svobodného ducha v Lidském pojímám tedy jako jakýsi Nietzscheův ideál teoreticky možný, temperamentem mu přisuzuji jeho zpraktizovatelnost. Čímž se mi zdá, že omyl je *pro život nutný!*

Ve 225. aforismu je takřka „jasný“ obraz svobodného ducha. Aforismus nese název „*Svobodný duch je pojem relativní.*“¹⁷¹ „*Svobodným duchem nazýváme toho, kdo myslí jinak, než se od něho vzhledem k jeho původu, okolí, k jeho stavu a úřadu nebo vzhledem k vládnoucím dobovým názorům očekává. Je výjimkou, zatímco vázání duchové jsou pravidlem [...] znamená vyšší kvality a bystrosti intelektu je svobodnému duchu vepsáno do tváře, tak čitelně, že je vázání duchové nemohou přehlédnout. [...] Jestliže mají svobodní duchové pravdu, pak vázání duchové pravdu nemají. [...] Ostatně k podstatě svobodného ducha nepatří, že má správnější názory, nýbrž to, že se odpoutal od všeho vžitého, ať už to dopadlo dobře nebo špatně.*“¹⁷²

171 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 139

172 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 139-140

Svobodný duch je tak zde pojímán jako *opak* „ducha vázaného“, jež jsem výše nazývala „duchem nadějným“, „nesvobodným“. A právě jako opak, jako něco *zcela odlišného* od ducha vázaného, ducha, jež spočívá celou svou podstatou v omylu. To, co je „hodnotné“ duchu vázanému, *není* duchu svobodnému. Duch svobodný uvažuje *zcela jinak*. Opět není o praktickém žití tohoto svobodného ducha řeč, je znovu vymezován jen v intencích teoretických, a to jako opak něčeho, co se o krok vyjasní nyní: „*O čtveru říkají vázaní duchové, že mají oprávnění. Za prvé: oprávněné jsou všechny věci, které mají trvání; za druhé: oprávněné jsou všechny věci, které nejsou na obtíž; za třetí: oprávněné jsou všechny věci, které nám přinášejí výhody; za čtvrté: oprávněné jsou všechny věci, kterým jsme přinesli obět.*“¹⁷³ Svobodní duchové se pak prý zkouší obhájit, což je věc nedosažitelná.¹⁷⁴ Ale proč by se obhajovali, proč by měli vázaným duchům potřebu cokoliv dokazovat, nebyli-li jim přiblíženi svým temperamentem? Přeci svobodný duch, co se „nad světem i zákony vznáší“, nebude povinován či ponoukán sám sebou, aby komukoliv cokoliv dokazoval, nepřicházel-li by k němu například temperament, který by jeho „život“ osmysluplňoval, chtěje poučit ostatní. „*[...]je svobodný duch vždy slabý, zejména co se týče jednání; neboť zná příliš mnoho motivů a hledisek, a má proto nejistou, necvičenou ruku. Jakými prostředky lze tedy docílit, aby byl relativně silný, aby se dokázal alespoň udržet a nezaničit, nezanechav stop? Jak vzniká silný duch (esprit fort)?*“¹⁷⁵ A namísto svobodného ducha, mluví už Nietzsche dále o vzniku génia, v co nejvíce obroušeném slova smyslu. Génus, i ten bude mít temperament. Bude to svobodný duch se silným, aktivním, ale umírněným temperamentem! Aktivním, ve smyslu *vita activa*, ve smyslu jednajícím.

Takže svobodný duch v Lidském je v první řadě opak ducha vázaného, definuje ho jeho *jinakost*. Je to ideál, který „čistě poznal“, což mu znemožnilo žít, nepostavil-li se k životu svým temperamentem.

Svobodný duch nazírá pravou podstatu věcí, a to sice jejich nesmyslnost celku. „*Nietzsche tedy nepopírá poznatelnost světa, nýbrž chce ukázat, že skutečnost není uchopitelná v podobě smyslu a že to, co takto uchopitelné je, není čistě poznaná skutečnost. [...] neexistují oddělené protiklady.*“¹⁷⁶ Nietzsche se tak už v Lidském zabývá oním obrovským problémem v hodnocení, jehož genealogie, by měla ozřejmit zase o něco

173 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 142

174 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 142

175 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 142

176 Kouba, Nietzsche, 2006, str. 31

více. Svobodný duch tak v první řadě nesetrvává uvnitř těch velkých omylů světa, on je náhledl a vidí jejich omylnost.

Svobodný duch *nevěří* v metafyziku, ba pojímá ji za jeden velký omyl. „[...] *metafyzika, pokud operuje lidskými pojmy o skutečnosti, ale přehlíží jejich původ a ztotožňuje je se skutečností samou, naprosto nemůže být poznáním.*“¹⁷⁷ Ke všemu se vztahujeme pomocí představ, namísto vědeckého náhledu. „*Jen pokud se člověk nevyzná sám v sobě, jen pokud si je sám cizí, může existovat metafyzika a náboženství.*“¹⁷⁸ Je potřeba poznát sám sebe. Potřeba psychologického pozorování.

Svobodný duch *nevěří* v morálku, i ta je pro něj velký omyl. Ovšem je si vědom, že na věci nahlédneme skrze lidskou hlavu.¹⁷⁹ Proto nedokážeme nehodnotit. K tomu nás odkazuje i jazyk. Morálka je jen další optikou života, v které uvažujeme, a jež ještě nyní nese imperativ křesťanství.

Svobodný duch *nevěří* v náboženství – velký omyl. Náboženství omyly zbožšťuje a zastírá „poznání“ všemi způsoby. Svobodný duch *nevěří* ve světce.

Svobodný duch *nevěří* v umění, v omyl. „*Umění jako zdání života, jež stále znovu svádí k životu, zůstává podle Nietzscheho v poutech metafyzických a náboženských iluzích, dodává jim jasou a ještě je posiluje.*“¹⁸⁰ A *nevěří* v génia.

Svobodný duch *nevěří* v kulturu! Ta může zahrnovat vše, může být tím největším omylem vůbec.

Svobodný duch *nevěří* v to, co věří duch vázaný.

Svobodný duch *nevěří*. Svobodný duch *ví*.

Svobodný duch *nepocituje naději*, anuloval ji svým poznáním. Naději může „přinést“ temperament.

Svobodný duch je *ideál*, ale je pro Nietzscheho stále „figurou předchodu“¹⁸¹ pro jeho pozdější tvorbu, jež, zdá se mi, je naznačeno právě *temperamentem*.

Svobodného ducha chápu jako střed čistého poznání vznášející se nad propastí nicoty. Svým temperamentem je odstředivě dáván v svět. Dobrý temperament pak osciluje

177 Kouba, Nietzsche, 2006, str. 30

178 Fink, Filosofie Friedricha Nietzscheho, 2011, str. 55

179 Nietzsche, Lidské, příliš lidské I., 2010, str. 21

180 Fink, Filosofie Friedricha Nietzscheho, 2011, str. 56

181 Fink, Filosofie Friedricha Nietzscheho, 2011, str. 57

kolem tohoto středu, vychyluje se co nejméně. Ten horší se vzdaluje. Neexistuje špatný temperament a ani skutečně dobrý. Chceme-li hodnotit, jediný dobrý, tak jak my dobré chápeme, je svobodný duch, a to je ideál neschopen života.

5. Závěr

Ve své práci jsem se pokusila interpretovat mnoho nadějných záblesků v každém z komplexů omylů, kde se naděje ukázala jako umocnitel a udržovatel té které představy.

V „hlavě první“ o metafyzice bylo nastíněno již ono jádro zajišťující potřebu naděje. Člověk potřebuje ke svému životu *logiku*, potřebuje věcem *dávat smysl* a *vyšší smysl*. Člověk potřebuje mít o světě *představu*, skrze kterou může o světě uvažovat a žít a „oduševňovat ho i sebe“. Je ale potřeba *chemie*! Pro „čisté poznání“, pro vymanění se z omylu, je potřeba nelogična, přírody, je potřeba „filosofické vědy“. Nietzsche zde nastiňuje svou „filosofii destrukce“ veškerých ideálů, hodnot, logiky a „smyslů“.

V morálce se objevily naděje na „lepšího“ člověka, na spravedlnost a všechny ty vznešené hodnoty, k nimž náš „morální výklad světa“ vybízí. Zde Nietzsche navrhl jako metodu *psychologické pozorování*, jež může vést „k osvobození“. Obrovská omylnost tkví již v *hodnocení*, které je s námi bytostně spjaté, skrze něž světu rozumíme, svět si vysvětlujeme. Ukázalo se, že svět by mohl být možná vykládán jako *chemie nadějí a obav*. Naději jsem „definovala“ jako cit, jež můžeme korigovat pouze jednáním. Naděje přistupuje, aby se člověk neocítl v nesmyslnosti světa. Kde nestačí rozum se svou logikou, přistoupí naděje a opět dá věcem smysl! Není tedy divu, že je považována za „dar Štěstěny“.

Křesťanství je pro naděje rájem. Ty se v něm upínají na boha, spásu, nesmrtelnost, na světce a jiné. Naděje je zde jako vize pro *lepší budoucnost* a ukázalo se zcela zřejmým, že je nástrojem k vyrovnání se s vlastní konečností. Kde je cítit smrt, tam je cítit naděje. Temporálně je naděje určena budoucností. Skrze svůj předmět je pak naděje veskrze omylná. Naděje nám pomáhá vytvořit „mír v duši“, je narkotikem, oddalujícím nás od „čistého poznání“. Jakmile zahlédneme záblesk nesmyslu, přiskočí naděje, je reakcí na obavu. V křesťanské duši je vyvoláván neustálý svár, nekonečná válka mimo jiné nadějí a obav. Naděje víru utužuje a vytváří lehčí vlastní bytí, lehčí o projevy bolesti oné nemoci vlastní bytnosti, neléčí.

V umění se nejprve zdálo, že naděje může být zmírňována, což bylo záhy vyvráceno. Umění může být jakýmsi zdáním, čímž se zdá bližší „chemii“, ale téměř vždy

je jen prostředníkem a umocňovatelem mezi člověkem a metafyzikou, náboženstvím. V umění je zajímavé bezčasí, ale ovšem i zde bude naděje nejspíš směřovat alespoň podvědomě k něčemu „více“. Umění konzervuje, udržuje při životě a znovuožívá naději. Zde se poprvé také ukázala naděje směrem k minulosti, a sice opět k určité nesmrtelnosti, tj. z minulosti směrem do budoucnosti. Umění pomáhá dělat život „nesitelnější“ a přes myšlení přehazuje „černý flór“, čímž nás opět odvádí od „čistého poznání“. Umění může být také zdrojem naděje, respektive umělec. Důležitý je divák, vytváří si i své vlastní naděje, naděje na „lepší já“. Velké naděje pak vzbuzují díla nedokončená.

Jistě by zasloužila bližší rozpracování i „hlava pátá“ o kultuře, ale k tomu mě bohužel tísnil rozsah práce. Jelikož jsou struktury často opakovány a řečeno bylo již mnoho, shledela jsem to jako možné k vynechání.

Mnohé naděje se ubírají i k *vědě*, protože právě ona dokáže jejich plamen v Lidském, příliš lidském uhasit, podobně jako „*chemie*“ a *psychologické pozorování*, tj. Nietzscheho navržené metody na cestě „k čistému poznání“, na cestě k svobodnému duchu, „kladiva“ na naději

Nyní, na konci mé práce, je nabíledni: Naděje je cit, který se v člověku probouzí, aby jeho světu *dotvořil* smysl, nestačí-li na to sám, a co více, aby mu ten smysl utvořil *lepší*, vyšší. Je to dar štěstí, který *nutí* člověka žít a věřit. Naděje je bytostně spjata s „nečistým poznáním“ a „čisté“ vylučuje, stejně jako zcela „čisté poznání“ vylučuje ji. Upíná se k omylu a umocňuje ho. Zatarasuje cesty vedoucí k „čistému poznání“, je to dar strasti, *nutí* nás žít v omylu a věřit.

Naděje Nietzscheho v Lidském směřuje k svobodnému duchu. Naděje je lidská, beznaděj nejspíš „nadlidská“. Bez omylu pravděpodobně není možné *prakticky* žít, a tudíž bez naděje. Kde se zatemňuje nad „čistým poznáním“, tam skutečně plamen naděje hoří nejvíce. Uhasme jej!

Naděje je obrovský „sud štěstí“ života. Poznáme-li, je to obrovský „sud strastí“.

Literatura

Primární zdroje

CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*, přel. Dagmar Steinová. Praha: Garamond, 2015. ISBN 978-80-7407-265-9.

DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*, přel. Věra Szathmáryová-Vlčková. Praha: Svoboda, 1992. ISBN: 80-205-0216-5.

NIETZSCHE, Friedrich, *Filosofie v tragickém období Řeků*, přel. Jan Březina, Jiří Horák, BŘEZINA, Jan. Úvod do řeckého metafyzického myšlení. Olomouc: Votobia, 1994. ISBN 80-85619-44-X.

NIETZSCHE, Friedrich. *Antikrist: přehodnocení všech hodnot (fragment): Předmluva a kniha první*, přel. Josef Ludvík Fischer. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-900614-7-8.

NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky: polemika*, přel. Věra Koubová. Praha: Aurora, 2002. ISBN 80-7299-048-9.

NIETZSCHE, Friedrich. *Lidské, příliš lidské I.: kniha pro svobodné duchy*, přel. Věra Koubová. Praha: OIKOYMENH, 2010. ISBN 978-80-7298-404-6.

NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*, přel. Jan Krejčí, Pavel Kouba. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-134-X.

NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, přel. Věra Koubová. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-043-8.

Sekundární zdroje

DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*. Praha: Herrmann & synové, 2004. ISBN 80-239-4118-6.

FINK, Eugen. *Filosofie Friedricha Nietzscheho*, přel. Dana Petříčková. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 978-80-7298-266-0.

FRANCO, Paul. *Nietzsche's enlightenment: the free-spirit trilogy of the middle period*. Chicago: The University of Chicago Press, 2011. ISBN 978-0-226-25984-0.

FRIDMANOVÁ, Milena, PUC, Jan (eds.). *Friedrich Nietzsche, Filosofie lidského, příliš lidského*. Praha: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-86-1.

KOUBA, Pavel. *Nietzsche: filosofická interpretace*. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-191-9.

LIESSMANN, Konrad Paul. *Filosofie zakázaného vědění: Friedrich Nietzsche a černé stránky myšlení*, přel. Milan Váňa. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2188-5.